

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Москаль Мар'яна Петрівна

УДК 351+349.3

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Забезпечення правового регулювання соціального обслуговування

осіб з інвалідністю в Україні

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ М. П. Москаль

Науковий керівник Красій Марія Омелянівна, к.ю.н., доцент

Допущено до захисту
Завідувач кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ І. П. Лопушинський

Рецензент
Доцент кафедри ПУА,
к.ю.н., доцент

_____ О. В. Білоцький

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2024

АНОТАЦІЯ

Москаль М. П. Забезпечення правового регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У роботі обґрунтовано визначення інвалідності як основи для соціального обслуговування, що полягає у стійкій втраті здоров'я людини, яка обмежує її життєдіяльність, робить неможливим виконання звичних для людини дій і створює необхідність мінімізації наслідків важких життєвих обставин, а також інтеграції такої особи у суспільство.

Визначено поняття важких життєвих обставин як таких, що призвели до обмежень у життєдіяльності людини, які вона не може подолати самотійно. Доведено, що такі обставини є результатом соціального ризику, який є підставою для надання соціальних послуг.

Досліджено право осіб з інвалідністю на отримання соціальних послуг, що передбачає можливість доступу до комплексу таких послуг у разі виникнення соціального ризику, відповідно до законодавства або договору, для зменшення негативних наслідків ризику і соціальної інтеграції.

Ключові слова: інвалідність як підстава соціального обслуговування; правовий статус; суб'єкти; територіальні центри соціального обслуговування; заклади інтернатного типу.

ANNOTATION

Moskal M. P. Ensuring legal regulation of social services for persons with disabilities in Ukraine. - Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 "Public management and administration". - Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. - Ivano-Frankivsk, 2024.

The work substantiates the definition of disability as a basis for social service, which consists in the permanent loss of a person's health, which limits his life activities, makes it impossible to perform the usual actions for a person and creates the need to minimize the consequences of difficult life circumstances, as well as the integration of such a person into society.

The concept of difficult life circumstances is defined as those that have led to limitations in a person's life, which he cannot overcome on his own. It has been proven that such circumstances are the result of social risk, which is the basis for providing social services.

The right of persons with disabilities to receive social services, which provides for the possibility of access to a set of such services in the event of a social risk, in accordance with legislation or a contract, in order to reduce the negative consequences of risk and social integration, has been investigated.

Keywords: disability as a basis for social services; Legal Status; subjects; territorial centers of social service; boarding facilities.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	3
1.1 Інвалідність як фактор, що визначає право на соціальні послуги	9
1.2 Механізм реалізації права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування	17
РОЗДІЛ 2	
ІНСТИТУЦІЇ, ЯКІ РЕАЛІЗУЮТЬ ПРАВО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ	28
2.1 Суб'єкти, відповідальні за надання соціального обслуговування особам з інвалідністю	28
2.2 Суб'єкти, що сприяють у наданні соціального обслуговування особам з інвалідністю	43
РОЗДІЛ 3	
ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА СПОСОБИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ	3
3.1 Надання соціальних послуг особам з інвалідністю в територіальних центрах соціального обслуговування	51
3.2 Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в інтернатних установах	59
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Правове забезпечення осіб з інвалідністю в сучасних умовах набуває особливого значення, оскільки воно є основним механізмом підтримки однієї з найбільш вразливих категорій населення. З огляду на зростання кількості осіб з інвалідністю, спричинене різними чинниками, такими як техногенні катастрофи, екологічні проблеми, військові конфлікти та інші соціальні і природні кризи, важливість соціального захисту стає ще актуальнішою.

Забезпечення прав осіб з інвалідністю на належне соціальне обслуговування повинно стати одним із головних пріоритетів як державної політики, так і суспільства в цілому. Це передбачає не лише надання базових послуг, але й створення умов для повноцінної участі цих осіб у житті суспільства, їх соціальної інтеграції та професійної реалізації. Законодавство, яке регулює соціальне обслуговування осіб з інвалідністю, повинно постійно вдосконалюватися, щоб відповідати сучасним викликам та потребам. Важливо забезпечити, щоб всі аспекти соціальної підтримки – від доступу до медичних послуг, реабілітації, професійного навчання, до адаптації житлових і транспортних умов – були належним чином врегульовані на законодавчому рівні.

Реформи місцевого самоврядування в Україні, зокрема децентралізація влади та зміни у фінансовій системі охорони здоров'я, призвели до появи нових суб'єктів соціального обслуговування (наприклад, об'єднаних територіальних громад) і змінили правовий статус традиційних учасників правовідносин (медико-соціальних експертних та лікарсько-консультативних комісій). Прийняття Національної стратегії реформування системи догляду за дітьми на 2017-2026 роки також спричинило скорочення кількості будинків-інтернатів, у тому числі для дітей з інвалідністю, що вплинуло на підхід до їх обслуговування.

Попри значні зусилля з оновлення законодавства, включно з ухваленням Закону України "Про соціальні послуги" та його адаптацією до міжнародних норм, таких як Конвенція про права осіб з інвалідністю, низка нормативних актів залишається декларативною і не має чіткого механізму реалізації. Також не вирішено багато питань щодо правового статусу суб'єктів, відповідальних за надання соціальних послуг особам з інвалідністю, а також принципів і механізмів їхнього соціального обслуговування.

Теоретичні висновки в роботі сформовані на базі творчого переосмислення ідей та рекомендацій, представлених у наукових дослідженнях В. М. Андріїва, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, С. В. Венедіктова, В. В. Волинця, Л. П. Гаращенко, М. І. Іншина, Т. А. Занфірової, В. Л. Костюка, О. І. Кульчицької, К. Ю. Мельника, О. В. Москаленко, О. Т. Панасюка, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, О. І. Процевського, С. М. Синчук, Я. В. Сімутіної, В. Л. Стрепка, Б. І. Сташківа, О. В. Тищенко, Г. І. Чанишевої, Н. М. Хуторян, М. М. Шумила, В. І. Щербини, О. М. Ярошенка, Г. О. Яковлевої та ін.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Попри значні досягнення в науці права соціального забезпечення з цієї тематики, слід зазначити, що й досі існує багато теоретичних і практичних питань, вирішення яких визначатиме ефективність правового регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. Це й стало основою для вибору теми магістерської роботи.

Мета та завдання дослідження. *Метою магістерської роботи є всебічний аналіз правового регулювання відносин соціального обслуговування осіб з інвалідністю та розробка обґрунтованих теоретичних і практичних рекомендацій для його вдосконалення.*

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- визначити особливості інвалідності як фактора, що визначає право на соціальні послуги;
- дослідити механізми реалізації права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування;

- окреслити коло суб'єктів, відповідальних за надання соціального обслуговування особам з інвалідністю;
- виявити суб'єктів, що сприяють у наданні соціального обслуговування особам з інвалідністю;
- розкрити порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю в територіальних центрах соціального обслуговування;
- дослідити соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в інтернатних установах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо соціального обслуговування осіб з інвалідністю.

Предмет дослідження – забезпечення правового регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні.

Методи дослідження. У ході дослідження були використані різні методи, притаманні державному управлінню та праву соціального забезпечення. Метод історичного аналізу допоміг вивчити поняття соціального ризику, інвалідності та принципів надання соціальних послуг. Діалектичний метод сприяв виявленню особливостей інвалідності як правової основи для соціального обслуговування. Застосування методу порівняльного аналізу дозволило дослідити механізм реалізації права на соціальне обслуговування та визначити його форми. Метод аналізу та синтезу допоміг вивчити правовий статус суб'єктів, які надають або сприяють наданню соціальних послуг. Нормативно-правові акти були досліджені за допомогою формально-логічного та системно-структурного методів.

Новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дослідженні запропоновано вирішення наукової проблеми, пов'язаної із соціальним обслуговуванням осіб з інвалідністю в Україні, проаналізовано ключові проблеми правового регулювання та розроблено рекомендації для посилення законодавчих гарантій соціального захисту таких осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення та висновки роботи можуть бути використані для розробки

наукових і навчальних матеріалів, а також у практичній діяльності державних органів, місцевого самоврядування, суб'єктів, що надають соціальні послуги, соціальних працівників та органів державного нагляду і контролю в цій сфері.

Опис структури роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 76 сторінок, із них 63 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 71 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1 Інвалідність як фактор, що визначає право на соціальні послуги

Визнання інвалідності як окремої правової основи для соціального забезпечення почало формуватися наприкінці ХІХ — початку ХХ століття.

Наприкінці ХХ століття важливість проблеми інвалідності значно зростає. Розуміння її лише як втрати працездатності виявилось неефективним, оскільки не були впроваджені заходи, спрямовані на соціалізацію людей з інвалідністю. Це призвело до неможливості реалізації їхніх прав нарівні з іншими членами суспільства. Економічний підхід до інвалідності фактично усував відповідальність держави за соціальний захист таких осіб, що зумовило необхідність розробки нового підходу до цього явища.¹

Виникнення нового підходу до розуміння інвалідності пов'язане зі зміною суспільної свідомості, яка перейшла від "культури корисності" до "культури гідності". Людина з обмеженими можливостями повинна сприйматися незалежно від її працездатності та користі для суспільства.² Зміни у напрямі постіндустріальної і більш гнучкої економіки стали загальноновизнаним фактом³. Відтак, під інвалідністю починають розуміти соціальну проблему, в основі якої лежить взаємозв'язок людини і суспільства, а обмежені можливості - як наслідок того, що соціальні умови звужують можливості самореалізації інвалідів⁴. Отже, можна стверджувати, що з ХХ століття акцент змістився на необхідність створення таких суспільних умов, які б відповідали потребам осіб

¹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 21.

² Шумна Л. П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. С. 14.

³ Гаращенко Л. П. Теорія трудових відносин у західній юридичній науці. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 260.

⁴ Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України, 2000 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000#Text>

з інвалідністю. Це спричинило формування соціального підходу до розуміння інвалідності, головним завданням якого є покращення умов у суспільстві, де людина з інвалідністю, чиє життя обмежене через стійкі порушення функцій організму, може повноцінно брати участь у житті⁵.

Соціальний підхід до розуміння інвалідності знайшов відображення в міжнародних документах, що стосуються питань інвалідності. Наприклад, у рекомендаціях № 1185 до реабілітаційних програм, ухвалених на 44-й сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи 5 травня 1992 року, інвалідність визначається як обмеження можливостей, спричинені фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними та іншими бар'єрами, що перешкоджають людині з інвалідністю інтегруватися в суспільство та брати участь у житті сім'ї або суспільства на рівних умовах з іншими⁶. Аналізуючи визначення інвалідності, можна відзначити, що, окрім втрати здоров'я та порушення звичного способу життя, враховується також необхідність інтеграції людини з інвалідністю в суспільство. Цей аспект має велике значення, оскільки держава, яка проголосила себе соціальною, зобов'язана адаптувати наявні суспільні умови для задоволення потреб осіб з інвалідністю, щоб вони могли жити на рівних з іншими членами суспільства.

Конвенція про права осіб з інвалідністю визнає, що інвалідність є еволюційним поняттям і виникає в результаті взаємодії між людьми з порушеннями здоров'я та перешкодами в середовищі та ставленні до них, що заважають їхній повноцінній та ефективній участі в житті суспільства на рівних з іншими⁷.

⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 24.

⁶ Рекомендації № 1185 до реабілітаційних програм 44 сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 05.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_091#Text

⁷ Конвенція про права осіб з інвалідністю: ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

Що стосується європейського досвіду, то, наприклад, у Великій Британії інвалідність розглядається через призму рівності та недискримінації⁸. У законодавстві Чеської Республіки немає єдиного визначення інвалідності та осіб з інвалідністю. Ці терміни використовуються залежно від контексту, переважно в антидискримінаційних нормах, що стосуються рівності прав⁹. У Польщі інвалідність визначається як нездатність виконувати соціальні функції через порушення здоров'я. При визначенні інвалідності враховуються фізичні, психічні та соціальні можливості функціонування організму людини¹⁰. В Ізраїлі термін "особи з інвалідністю" застосовується до людей, які мають тривалі та стійкі порушення здоров'я, що обмежують їхню участь у суспільному житті. У той же час, в окремих правових документах можуть використовуватися інші визначення цього поняття¹¹. Це говорить про відсутність єдиного підходу до поняття "інвалідності".

Вплив однотипного підходу до трактування інвалідності можемо спостерігати й в Україні. Так, І.М. Сирота зазначає, що інвалідність виникає тоді, коли порушення функцій організму, спричинені хворобою або анатомічними дефектами, призводять до соціальних наслідків, таких як неможливість продовжувати професійну діяльність у звичайних умовах або необхідність її зміни, отримання різних видів соціальної допомоги, встановлення пільг тощо¹². Тобто, науковець, на нашу думку, пропонує, насамперед, розуміти інвалідність як багатоаспектне явище соціального життя.

⁸ Initial report of States parties due in 2011. *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. P. 42. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGBR%2f1&Lang=ru

⁹ Initial report of States parties due in 2011. *Czech Republic*. P. 58. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2f1&Lang=ru

¹⁰ Первоначальный доклад государства-участника об исполнении Конвенции о правах инвалидов. Республика Польша. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGBR%2f1&Lang=ru
http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fPOL%2f1&Lang=ru 79

¹¹ Initial Report Concerning The implementation of The Convention of the Rights of Persons with disabilities. *State of Israel*. 2017. P. 3. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fISR%2f1&Lang=ru

¹² Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні: курс лекцій. Київ: Юрінком Інтер, 1998. С. 155.

Поняття інвалідності також розвивається в національному законодавстві. У березні 1991 року був ухвалений Закон України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні", згідно з яким інвалідність визначається як ступінь втрати здоров'я, що встановлюється шляхом експертного огляду в органах медико-соціальної експертизи центрального виконавчого органу, відповідального за формування державної політики в галузі охорони здоров'я. Це визначення не ототожнює інвалідність із втратою працездатності, але має недоліки, зокрема, воно обмежується лише вказівкою на втрату здоров'я як основну ознаку інвалідності¹³. У цьому контексті не беруться до уваги умови життя особи, що не відповідає сучасному розумінню проблеми інвалідності, оскільки не згадуються наслідки, спричинені втратою здоров'я. Більш точно, на нашу думку, визначення інвалідності наведено в Законі України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні", прийнятому в жовтні 2006 року. У ньому інвалідність визначається як ступінь втрати здоров'я внаслідок захворювання, травми (або її наслідків) чи вроджених вад, що в поєднанні з впливом зовнішнього середовища може обмежувати життєдіяльність людини. Це зобов'язує державу створити умови для забезпечення рівноправної реалізації прав та соціального захисту таких осіб¹⁴.

Проаналізувавши економічний і соціальний підходи до концепції інвалідності, можна дійти висновку, що саме соціальний підхід найбільш повно відображає проблеми інвалідності та визначає ключові напрями соціальної адаптації осіб з інвалідністю. Це підтверджується науковою літературою та законодавчими актами.

Тому пропонується розуміти інвалідність, як підставу для соціального обслуговування, як стійку втрату здоров'я, що обмежує життєдіяльність особи, ускладнює можливість здійснювати діяльність у звичний для людини спосіб і

¹³ Бук М. О. Інвалідність як підстава соціального обслуговування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 221-226.

¹⁴ Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2.

вимагає мінімізації наслідків складних життєвих обставин та інтеграції цієї особи в громаду¹⁵.

Виникнення інвалідності може бути викликане різними факторами. У процесі визначення причин інвалідності МСЕК стикається з суттєвими труднощами, пов'язаними як із встановленням самого захворювання і характеру розвитку патологічного процесу, так і з вирішенням низки правових питань. Тому для МСЕК важливо якісно виконати завдання щодо встановлення відповідної групи інвалідності та визначення її причин, оскільки це має велике практичне та профілактичне значення. Вивчення причин інвалідності сприяє організації ефективної превентивної роботи. Крім того, можна стверджувати, що ефективність соціального обслуговування осіб з інвалідністю значною мірою залежить від причин їхньої інвалідності, оскільки саме від них залежать такі питання, як види та обсяг соціальних послуг. У п. 26 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності¹⁶ зазначено, що особі, яка визнана інвалідом, залежно від ступеня функцій органів і систем організму та обмеження її життєдіяльності встановлюється I, II чи III групи інвалідності. Тобто у Положенні є вимоги щодо необхідності перевірки різних критеріїв життєдіяльності особи. Однак, практика встановлення інвалідності МСЕК, наразі, показує ненайкращі результати, що зумовлено тим, що члени МСЕК розуміють такі вимоги так, що якщо це I група інвалідності, то і критерії обмеження життєдіяльності такої особи повинні бути мінімальними.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1317 “Питання медико-соціальної експертизи” від 3 грудня 2009 року причинами інвалідності є: 1) нещасний випадок на виробництві (трудова каліцтво чи інше ушкодження здоров'я); 2) професійне захворювання; 3) поранення, контузії, каліцтва, захворювання: а) пов'язані з виконанням особою обов'язків військової служби; б) пов'язані з перебуванням на фронті, у партизанських загонах та з'єднаннях,

¹⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 32.

¹⁶ Положення про медико-соціальну експертизу: постанова Кабінету Міністрів України від 03.12. 2009 р. № 1317. *Офіційний Вісник України*. 2009. №95.

підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, що визнані такими згідно із законодавством, у період громадянської та Другої світової воєн або з участю у бойових діях у мирний час; в) одержані у період бойових дій у період Другої світової війни та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння у повоєнний період, від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях до 1 грудня 2014 року, а з 1 грудня 2014 р. до 24 лютого 2022 р. - на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, де органи державної влади здійснюють свої повноваження, та в населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, під час проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, з 24 лютого 2022 р. - на території проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України; під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів, незалежно від часу їх виконання; г) одержані у неповнолітньому віці внаслідок воєнних дій у громадянських та Другої світової воєн та в повоєнний період; г) пов'язані з участю в бойових діях та перебуванням на території іноземних держав; д) поранення, контузії, каліцтва, захворювання пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи; е) поранення, контузії, каліцтва, захворювання одержані внаслідок політичних репресій; є) одержані під час участі в масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (у Революції гідності); 4) загальне захворювання; 5) інвалідність з дитинства¹⁷.

¹⁷ Положення про медико-соціальну експертизу: постанова Кабінету Міністрів України від 03.12. 2009 р. №

Усі причини інвалідності мають об'єктивний характер. Їх можна поділити на дві групи: ті, що виникають через публічні обставини (бойові та воєнні дії, ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи, політичні репресії, участь у масових акціях громадського протесту в Україні), та ті, що пов'язані зі станом здоров'я людини (трудова каліцтво, професійні захворювання, загальні захворювання, інвалідність з дитинства або інші пошкодження здоров'я).

З'ясувавши сутність поняття інвалідності, проаналізувавши її причини, вважаємо, що доцільно розглянути терміни, які використовуються у науковій літературі та законодавстві для позначення осіб, яким МСЕК встановила відповідну групу інвалідності. Найчастіше вживається термін “інвалід”. Також використовують такі терміни:

- 1) “особи з обмеженою працездатністю”;
- 2) “громадяни з особливими потребами”;
- 3) “особи з обмеженими фізичними і розумовими можливостями”;
- 4) “особи з обмеженими фізичними можливостями”.

Якщо звернутися до перекладів міжнародних актів на українську мову, то можемо констатувати, що здебільшого використовувався термін “інвалід”, наприклад, у Декларації про права інвалідів від 9 грудня 1975 року¹⁸ та інших. Однак, можемо зустріти й відмінні терміни для позначення даної категорії осіб. Так, наприклад, у Конвенції № 152 “Про мінімальні норми соціального забезпечення” від 28 червня 1952 року використовується термін “особи із зниженою працездатністю”, а у Міжнародній Конвенції “Про боротьбу з допінгом у спорті” від 3 серпня 2005 року вживається термін “особи з обмеженими фізичними і розумовими можливостями”. Спробуємо проаналізувати вказані вище терміни. Розпочнемо із терміну “інвалід”, яке, як ми встановили, використовується найчастіше. Відповідно до Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” та Закону України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” термін “інвалід” визначався як особа зі

1317. *Офіційний Вісник України*. 2009. №95.

¹⁸ Декларація про права інвалідів: Міжнародний документ, прийнята і проголошена резолюцією 3447 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_117/card6#Public

стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист¹⁹. Однак, в українських перекладах тих міжнародних актів в яких використовується термін "інвалід" він трактується дещо по – іншому. Наприклад, Декларація про права інвалідів від 9 грудня 1975 року, визначає інваліда як будь – яку особу, що не може самостійно забезпечити цілком чи частково потреби нормального особистого і (чи) соціального життя через недолік, будь-то вроджений чи ні, його (чи її) фізичні чи розумові можливості²⁰. Отже, термін "інвалід", який використовується в законодавчій термінології, є неоднозначним. Аналіз міжнародних англомовних документів показує, що цей термін там не зустрічається. Це логічно, оскільки англійське слово "invalid" означає хворий або непрацездатний. Натомість у таких документах використовується термін "disability", що означає безсилля, неспроможність або нездатність. Водночас він вживається у виразі "person with disability", що підкреслює, що йдеться про особу з обмеженими можливостями. Таким чином, на нашу думку, використання терміну "інвалід" є некоректним.

У січні 2018 року Президент України підписав Закон України № 2249 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 19 грудня 2017 року²¹. Метою цього Закону є продовження роботи, розпочатої Урядом у відповідь на Указ Президента від 3 грудня 2015 року № 678 "Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю", з метою виключення терміну "інвалід" із законодавства України та заміни його на "особа з інвалідністю". Закон вносить зміни до 37 законів України, у яких терміни "інвалід", "дитина-інвалід" та "інвалід війни" замінюються на "особа з

¹⁹ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21.

²⁰ Декларація про права інвалідів: Міжнародний документ, прийнята і проголошена резолюцією 3447 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_117/card6#Public

²¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 19.12.2017 р. № 2249. *Офіційний Вісник України*. 2018. № 9.

інвалідністю", "дитина з інвалідністю" та "особа з інвалідністю внаслідок війни". Відтак у нашому дослідженні ми будемо використовувати саме ці терміни.

На нашу думку, ці законодавчі зміни привели норми чинного законодавства України у відповідність до положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, сприяють зменшенню дискримінації щодо осіб з інвалідністю, підтверджують гуманне ставлення до них. Вони також найкраще відповідають задекларованим державою тенденціям соціально-економічної політики, яка ставить пріоритет на розвиток людини, зокрема на всіх членів суспільства²².

1.2 Механізм реалізації права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування

На сьогодні, у науковій літературі існує багато визначень поняття правового статусу. Наприклад, Л. А. Луць зазначає, що правовий статус особи – це закріплені у відповідних джерелах права і гарантовані державою суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи²³. У юридичній енциклопедії правовий статус визначено, як сукупність прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб²⁴.

На думку П. М. Рабіновича, Л. А. Луць, до структурних елементів правового статусу особи належать сукупність прав, свобод та обов'язків особи, а на переконання М. І. Матузова ця правова категорія також охоплює законні інтереси особи. До вказаних елементів існує вимога про те що вони повинні бути визнані й гарантовані державою.

²² Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 21.

²³ Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посібник. Київ: Атіка, 2007. С. 134.

²⁴ Юридична енциклопедія: в 6-х томах. Т. 5 / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид. "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2003. С. 44.

З урахуванням такої структури правового статусу особи, логічним є існування його класифікації. Найчастіше критерієм для класифікації виступає обсяг прав, свобод і законних інтересів особи, що залежить від конкретних обставин, у яких вона перебуває. За цим критерієм можна виокремити загальний, спеціальний та індивідуальний правовий статус. Загальний правовий статус включає основні (конституційні) права та обов'язки громадян. Спеціальний правовий статус охоплює особливі, специфічні (додаткові) права і обов'язки для певних категорій суб'єктів. Індивідуальний правовий статус охоплює сукупність прав і обов'язків конкретної особи, які вона має в цей момент²⁵.

Згідно з цим критерієм, тобто обсягом прав, свобод і законних інтересів особи з інвалідністю, залежно від обставин, у яких вона перебуває, можна виділити загальний, спеціальний і індивідуальний правовий статус особи з інвалідністю. Загальний правовий статус визначається Конституцією України і відображає рівні формальні можливості та вихідні позиції кожної особи з інвалідністю в суспільстві. При цьому він не охоплює всі суб'єктивні права та обов'язки, які змінюються залежно від конкретної ситуації, оскільки не всі особи з інвалідністю, наприклад, потребують соціальних послуг або матеріальної допомоги. Спеціальний правовий статус особи з інвалідністю більш повно відображає її особливі й додаткові права та обов'язки, включаючи право на соціальне обслуговування. Індивідуальний правовий статус характеризується персоніфікованими правами й обов'язками особи в конкретний момент часу. Цей статус є динамічним, постійно змінюючись відповідно до змін у житті особи з інвалідністю, що призводить до безперервної зміни набору її суб'єктивних прав і юридичних обов'язків²⁶.

Право на соціальне забезпечення, закріплене у статті 46 Конституції України, є складовою права на соціальний захист. Воно гарантується у разі

²⁵ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 84-85.

²⁶ Бук М. О. Право на соціальне обслуговування як елемент правового статусу інваліда. *Труди Оренбургського інститута*. 2014. № 19. С. 121.

повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з причин, що не залежать від особи, а також у старості та в інших випадках, визначених законом²⁷.

П. Д. Пилипенко зазначає, що «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» є двома різними за змістом поняттями, що опосередковують дещо відмінні між собою суспільні явища, які співвідносяться як частина і ціле, бо соціальне забезпечення – це всього лише один із елементів соціального захисту²⁸.

Система соціального забезпечення також є складною та охоплює низку підсистем: грошове забезпечення пенсіями чи допомогами; надання певних побутових чи культурних благ, які у галузевій літературі називають видами соціального забезпечення²⁹. Одним із видів соціального забезпечення є соціальне обслуговування³⁰.

Право на соціальне забезпечення, а також право на соціальне обслуговування є частиною системи соціальних прав людини. Ж. М. Пустовіт визначає основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні як можливості індивіда володіти, користуватися та розпоряджатися певними соціальними благами й послугами, наданими суспільством і державою, а також отримувати їх у порядку, межах, формах і способах, визначених Конституцією та законами України³¹. Таку ж позицію підтримує В. М. Андрійів, на думку якого, соціальні права людини – це їх стандарти в соціальній сфері, що передбачають умови життя, які дозволяють кожному вільно підтримувати і

²⁷ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

²⁸ Пилипенко П. Право соціального забезпечення у системі соціального права. *Право України*. 2004. № 10. С. 97-100.

²⁹ Сивак С. М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук. Львів, 1999. С. 23.

³⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 52.

³¹ Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. С. 16.

розвивати свою людську сутність³². О. М. Пономаренко дійшла висновку, що соціальні права мають такі ознаки:

- 1) вони покликані забезпечити людині достатній рівень життя;
- 2) їх існування, обсяг та зміст залежать від економічного та соціального розвитку держави, що проголосила ці права;
- 3) закріплення соціальних прав покладає обов'язок на державу створити умови для їх здійснення (сформувані поточне законодавство, визначити процедуру реалізації, створити відповідні установи тощо);
- 4) ці права, як і будь-які інші, закріплені в Конституції України, є елементом правового статусу особи³³.

Таким чином, досліджуване нами право на соціальне обслуговування, як складова соціальних прав, є необхідним для забезпечення нормального фізичного та психологічного стану людини, а також для її участі в суспільному житті на рівних умовах з іншими. Особливо важливою є його роль у житті осіб з інвалідністю. Реалізація цього права безпосередньо пов'язана з проголошенням України соціальною державою та закріпленням у Конституції гарантій соціального захисту, що включають створення мережі державних, комунальних і приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Ідентифікуючою рисою соціального обслуговування є його форма надання, яка покликана задовольняти потреби осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, коли їх життєдіяльність частково або повністю обмежена³⁴.

Досліджуючи форму надання соціального обслуговування, одні вчені зводять її до соціальних послуг³⁵, інші – до матеріальної допомоги³⁶. У

³² Андрій В. М. Місце соціальних прав в системі прав людини: міжнародноправовий досвід і законодавство України. *Захист соціальних та економічних прав людини: між. стандарти і законодавство України*: матер. наук.-практ. конф., (м. Київ, 12 бер. 2004 р.). Київ, 2004. Ч. 2. С. 6.

³³ Пономаренко А. М. Правове регулювання соціального забезпечення допомогами у зв'язку з народженням та похованням дитини. дис. ... канд. ... юрид. наук. Харків, 2005. С. 23.

³⁴ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 21.

³⁵ Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики: монографія / В. О. Гончаров, С. М. Прилипко, Л. П. Шумна, О. М. Ярошенко. Харків: Юрайт, 2012. С. 24.

підручнику за редакцією П. Д. Пилипенка зазначено, що соціальне обслуговування зазвичай здійснюється у формі надання соціальних послуг, а подекуди й у формі матеріальної підтримки, ще рідше як надання грошової допомоги чи грошової компенсації³⁷.

У Законі "Про соціальні послуги" від 2003 року було визначено, що формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Згідно зі статтею 1 цього Закону, соціальні послуги являють собою комплекс заходів, спрямованих на допомогу особам або окремим соціальним групам, які опинилися в складних життєвих обставинах і не здатні самостійно їх подолати, з метою вирішення їхніх життєвих проблем. Соціальне обслуговування визначається як система заходів, що передбачають підтримку, сприяння та послуги, які надають соціальні служби окремим особам або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, а також для підтримки їх соціального статусу і нормальної життєдіяльності³⁸.

Таким чином, за Законом 2003 року соціальне обслуговування надавалося у вигляді підтримки, сприяння та послуг. Відповідно до чинного Закону від 2019 року, соціальні послуги – це дії, спрямовані на запобігання складним життєвим обставинам, їх подолання або мінімізацію негативних наслідків для осіб/сімей, які перебувають у таких обставинах. Соціальні послуги поділяються за метою на:

- 1) соціальну профілактику – запобігання потраплянню особи/сім'ї в складні життєві обставини;
- 2) соціальну підтримку – допомогу у подоланні складних обставин;

³⁶ Рунова Н. О. Правове регулювання соціального обслуговування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. С. 15.

³⁷ Право соціального забезпечення: підручник / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. Київ: Ін Юре, 2010. С. 459.

³⁸ Про соціальні послуги: Закон України від 19. 06. 2003 р. № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45.

3) соціальне обслуговування – зменшення негативних наслідків, підтримка життєдіяльності, соціального статусу та включення особи/сім'ї в громаду³⁹.

Отже, згідно з новим Законом, соціальне обслуговування є однією з форм соціальних послуг. Воно, у свою чергу, поділяється на підтримку, мінімізацію негативних наслідків та включення в громаду. Ми не погоджуємося з цим підходом, оскільки вважаємо, що поняття "соціальне обслуговування" має ширший зміст, ніж "соціальні послуги". У нормативно-правових актах, що регулюють порядок надання соціального обслуговування загалом, а також особам з інвалідністю зокрема, не передбачені такі форми соціального обслуговування, як «мінімізація», «підтримка» та «включення у громаду». Крім того, у законодавстві відсутнє чітке визначення цих термінів⁴⁰.

На нашу думку, форми соціального обслуговування, виділені в Законі України "Про соціальні послуги" від 2019 року, охоплюють базові соціальні послуги, такі як: догляд вдома, денний догляд, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальний супровід, фізичний супровід осіб з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, а також супровід під час інклюзивного навчання тощо. Наприклад, соціальний догляд передбачає дії, спрямовані на допомогу особі в пересуванні, здійсненні особистої гігієни, прийомі їжі та інших діях особистого характеру, які вона не може виконати самостійно через соціальну безпорадність. Соціальна робота вдома, у свою чергу, передбачає виконання побутових завдань, що створюють нормальні умови проживання та підтримують ведення господарства⁴¹. Отже, соціальний догляд (денний догляд) і догляд вдома є соціальними послугами, спрямованими на зменшення негативних наслідків соціальних ризиків, що виникли в житті людини.

³⁹ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

⁴⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 65.

⁴¹ Гірник О. І. Соціальне обслуговування за законодавством України. дис. ... кандидата юрид. наук. 2014. С. 137.

Соціальний супровід – це тимчасові періодичні послуги, спрямовані на формування у людини навичок для подолання негативних наслідків соціальних ризиків, надання підтримки у цьому процесі та усунення обмежуючих обставин. Ця соціальна послуга включає рекомендації щодо дій у конкретних ситуаціях, допомогу у здійсненні певних кроків або усунення обставин, що заважають людині самостійно впоратися з негативними наслідками⁴². Таким чином, соціальний супровід охоплює таку форму соціального обслуговування, як «включення особи в громаду». Крім того, «включення в громаду» та «мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин» відображають основну мету соціального обслуговування, тому важливо зберегти ці поняття у визначенні інвалідності як підстави для надання соціальних послуг⁴³.

Для детальнішої характеристики соціальних послуг, необхідно з'ясувати лексичне значення слова “послуга”. Послуга – це дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому⁴⁴. Однак термін “послуга” використовують не лише у праві соціального забезпечення, його часто застосовують й у цивільному праві. Отож, для розмежування понять “послуги”, які використовують у праві соціального забезпечення та у цивільному праві, пропонуємо виділити їх відмінні ознаки.

Однією з головних особливостей соціальних послуг є те, що вони надаються певній категорії осіб, зокрема людям з інвалідністю, з метою задоволення їхніх специфічних потреб, обумовлених неможливістю самостійно відновити свою життєдіяльність. У цивільних правовідносинах послуги за відповідним договором може отримати будь-яка особа, яка прийняла оферту.

Закон України "Про соціальні послуги" від 2019 року уточнив питання оплати таких послуг. Згідно зі статтею 28 Закону, соціальні послуги можуть надаватися:

- 1) за рахунок бюджетних коштів;

⁴² Порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04. 2008 р. № 1795. *Офіційний вісник України*. 2008. № 40.

⁴³ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 73.

⁴⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. С. 10-12.

- 2) з диференційованою оплатою, залежно від доходу отримувача;
- 3) за рахунок самого отримувача або третіх осіб.

Таким чином, соціальні послуги, як і цивільні, можуть бути повністю оплачуваними, тому принцип оплати є радше спільною ознакою, а не відмінною.

До характерних ознак соціальних послуг можна віднести те, що їх умови надання та обов'язки сторін регулюються нормативно-правовими актами. Вони можуть також визначатися договором про надання соціальних послуг, однак цей договір укладається в рамках, встановлених законом про соціальні послуги. Тому принцип "свободи договору", властивий цивільно-правовим договорам, тут не застосовується у повному обсязі.

Отже, соціальні послуги у сфері соціального обслуговування не підпадають під цивільно-правове регулювання, а є самостійними та регулюються правом соціального забезпечення⁴⁵.

Особливості форм соціального обслуговування осіб з інвалідністю залежать від правового статусу уповноважених і зобов'язаних суб'єктів правовідносин соціального обслуговування, місця надання послуг, специфіки діяльності надавачів соціальних послуг, а також тривалості їх надання. Відповідно до чинного законодавства, саме зобов'язані суб'єкти визначають види та зміст соціальних послуг, враховуючи свої можливості.

Таким чином, соціальне обслуговування за формою надання можна поділити на: стаціонарне, напівстаціонарне, обслуговування на дому та в спеціалізованих установах. Право особи з інвалідністю на соціальне обслуговування — це її можливість, у випадку виникнення соціального ризику (інвалідності), отримати комплекс соціальних послуг в межах, визначених законом або договором, укладеним згідно із законом, з метою мінімізації негативних наслідків і сприяння її інтеграції в громаду⁴⁶.

⁴⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 78.

⁴⁶ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 80.

У загальній теорії права суб'єктивне право особи розуміють як закріплену в нормах права та забезпечену державою можливість її певної поведінки, спрямованої на задоволення власних інтересів⁴⁷. Суб'єктивне право передбачає наявність в особи таких можливостей (свобод): самій вчиняти активні дії; вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій; звертатися до держави за захистом, примусовим забезпеченням свого юридичного права⁴⁸.

Ці три елементи лише у єдності утворюють суб'єктивне право. Без другого і третього елементів можливість власних дій втрачає свій юридичний характер. Право вимагати вважається беззмістовним, якщо воно не пов'язане з можливістю користуватися відповідними соціальними благами. До того ж право вимагати також є лише різновидом власних дій уповноваженого суб'єкта.

Особа з інвалідністю реалізує своє право на відповідний вид соціального обслуговування (право на власні дії) у порядку, встановленому законами та підзаконними актами. Для отримання соціальних послуг особа подає письмову заяву, вказуючи назву послуги, тип надавача та місце її надання, а також додає пакет документів (згідно з пунктом 7 Порядку надання соціальних послуг для осіб з інвалідністю та осіб похилого віку з психічними розладами). Заяву потрібно подати до структурного підрозділу з питань соціального захисту місцевої адміністрації, виконавчого органу міської, районної ради або ради об'єднаної територіальної громади у разі отримання послуг від державних, комунальних чи недержавних установ із залученням бюджетних коштів. Якщо послуги надаються недержавними суб'єктами без бюджетного фінансування, особа з інвалідністю звертається безпосередньо до надавача послуг. Також заяви приймають у центрах надання адміністративних послуг за місцем проживання особи. Якщо особа з інвалідністю не може самостійно прийняти рішення щодо необхідного виду обслуговування через вік або стан здоров'я, це може зробити її опікун, піклувальник або органи опіки. Підзаконні нормативні

⁴⁷ Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посібник. Київ: Атіка, 2007. С. 134.

⁴⁸ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 83.

акти детальніше регулюють порядок реалізації цього права, що розглянуто у третьому розділі дисертації.

Механізм реалізації права включає:

- 1) вчинення дій або утримання від них в інтересах уповноваженої особи;
- 2) вимагання створення належних умов з боку держави та інших суб'єктів для виконання зобов'язань;
- 3) реагування на законні вимоги особи з інвалідністю;
- 4) юридичну відповідальність за порушення прав або невиконання зобов'язань⁴⁹.

Право особи з інвалідністю на соціальне обслуговування передбачає можливість отримання соціальних послуг, які сприяють підтримці їхньої автономії та забезпечують гідні умови життя. Це охоплює медичну допомогу, реабілітацію, соціальну підтримку та інтеграцію в суспільство.

У ході дослідження ми визначили кілька проблемних аспектів, пов'язаних з реалізацією цього права: недостатнє фінансування, недоступність послуг, низька кваліфікація персоналу, недостатня інформованість про права, відсутність системної інтеграції, регуляторні та правові обмеження, потреба в індивідуалізації послуг, соціальна стигматизація, недостатня взаємодія між державними та недержавними організаціями, а також брак моніторингу й оцінки якості послуг.

⁴⁹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 81.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЇ, ЯКІ РЕАЛІЗУЮТЬ ПРАВО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

2.1 Суб'єкти, відповідальні за надання соціального обслуговування особам з інвалідністю

Важливим елементом правовідносин у сфері соціального обслуговування, зокрема для осіб з інвалідністю, є суб'єкти цих правовідносин. Хоча суб'єкти соціального обслуговування вже були предметом наукових досліджень, спеціальних робіт, присвячених обслуговуванню осіб з інвалідністю, немає. Це має велике значення, оскільки специфіка надання соціальних послуг потребує врахування особливостей правосуб'єктності суб'єктів, які ці послуги надають. Тому дослідження системи суб'єктів, що забезпечують соціальне обслуговування осіб з інвалідністю, та особливостей їхньої правосуб'єктності є необхідним⁵⁰.

С. М. Синчук, узагальнивши наукові рекомендації, дійшла висновку, що суб'єктів, які надають соціальні послуги, слід відносити до узагальненої групи під назвою «соціальні надавачі». Вона зауважує, що дефініція суб'єктів, наведена у Законі України "Про соціальні послуги" від 2003 року, є скоріше переліком і не розкриває особливостей їхньої правосуб'єктності. Згідно із Законом 2003 року, суб'єктами надання соціальних послуг є підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, фізичні особи-підприємці та інші фізичні особи, що відповідають встановленим критеріям. Ми підтримуємо таку думку, оскільки, відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови», дефініція має бути стислим логічним

⁵⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 89.

визначенням з найбільш важливими ознаками поняття⁵¹. Наявна ж у законі дефініція не розкриває цих істотних ознак і потребує доопрацювання.

Закон України "Про соціальні послуги" від 17 січня 2019 року не вирішив питання чіткого визначення суб'єктів, які надають соціальні послуги. Відповідно до пункту 6 статті 1 Закону, надавачі соціальних послуг – це юридичні та фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які внесені до розділу "Надавачі соціальних послуг" Реєстру надавачів і отримувачів соціальних послуг (далі – Реєстр). З цього випливає, що ключовим критерієм для віднесення суб'єктів до надавачів є їх включення до відповідного розділу Реєстру. Проте Закон не пояснює, на підставі чого суб'єкти включаються до цього реєстру. У статті 13 Закону "Надавачі соціальних послуг" подано перелік таких суб'єктів, а також питання підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та оплати праці фахівців і соціальних працівників⁵².

Головною умовою для участі в правовідносинах соціального забезпечення є наявність правосуб'єктності. Проаналізувавши наукові джерела, можна зробити висновок, що правосуб'єктність – це здатність особи бути суб'єктом правовідносин. Хоча науковці погоджуються щодо функціональної ролі правової категорії "правосуб'єктність", існують різні погляди на її сутнісні характеристики⁵³.

П. М. Рабінович зазначає, що суб'єкт правовідносин – це правоздатний суб'єкт, який є носієм юридичних прав та обов'язків. Тобто, на його думку, правоздатність і є правосуб'єктністю⁵⁴. П.Д. Пилипенко, досліджуючи правосуб'єктність у трудових правовідносинах, наголошує, що саме дієздатність є єдиним чинником, який має важливе значення для того, щоб суб'єкт права міг стати учасником правовідносин, і саме дієздатність

⁵¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. С. 290.

⁵² Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

⁵³ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 85.

⁵⁴ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 75.

означатиме правосуб'єктність учасника правовідносин⁵⁵. Ще одна група науковців наголошує на трискладовості правосуб'єктності: правоздатності, дієздатності та деліктоздатності⁵⁶. Інші доповнюють правосуб'єктність правовим статусом особи⁵⁷. Наприклад, О. І. Кульчицька вважає, що для вступу у правовідносини особа повинна володіти правоздатністю, дієздатністю, а також правовим статусом⁵⁸.

Ще одним елементом правосуб'єктності вчені пропонують вважати правовий статус особи. З цією позицією ми не погоджуємося з таких міркувань. Правовий статус, на думку П.М. Рабіновича, це комплекс суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків⁵⁹.

За висновком П.Д. Пилипенка, правий статус – це явище об'єктивної дійсності, яке не характеризує учасника правовідносин, а є середовищем, у якому суб'єкти права набувають ознак (правосуб'єктності) і стають суб'єктами правовідносин⁶⁰. Тож правовий статус суб'єкта, який надає соціальне обслуговування особам з інвалідністю існує безвідносно до конкретної особи, є самостійною правовою категорією та не входить до складу галузевої правосуб'єктності.

Отже, складовими правосуб'єктності суб'єктів, які надають соціальні послуги у сфері соціального обслуговування, є правоздатність і дієздатність. Правоздатність як здатність особи мати права та обов'язки не залежить від її волі чи свідомості і є однаковою за змістом та моментом виникнення для всіх фізичних осіб, незалежно від галузевої належності правовідносин. Вона не змінюється залежно від настання соціального ризику або організаційно-

⁵⁵ Пилипенко П. Д. Правосуб'єктність у трудових правовідносинах. *Наукові праці Пилипенка Пилипа Даниловича. Вибране*. Дрогобич: Коло, 2013. С. 112.

⁵⁶ Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Видавець Карпенко В.М., 2012. С. 115.

⁵⁷ Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. С. 113.

⁵⁸ Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. С. 34-36.

⁵⁹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 100.

⁶⁰ Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999. С. 142.

правової форми соціального забезпечення. Таким чином, для всіх фізичних осіб, які надають соціальні послуги особам з інвалідністю, правоздатність є однаковою за змістом і обсягом.

Іншою важливою складовою є дієздатність. Дієздатність фізичних осіб, що надають соціальні послуги, є тотожною цивільно-правовій і настає з досягненням 18 років, одруженням, укладенням трудового договору, початком підприємницької діяльності або з народженням дитини, але не раніше 16 років.

Ця характеристика правоздатності й дієздатності стосується фізичних осіб. Проте у правовій теорії прийнято розрізняти правосуб'єктність фізичних і юридичних осіб⁶¹.

Правоздатність юридичної особи передбачає можливість отримувати, створювати та реалізовувати цивільні права та обов'язки через власні дії. Це здійснюється через органи юридичної особи, які діють на основі установчих документів і законодавства. Правоздатність таких осіб має універсальний характер.

Таким чином, на наш погляд, критерієм для виокремлення юридичних осіб публічного і приватного права, які є суб'єктами правовідносин у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю, є визначений у законі, підзаконних актах або статуті обов'язок надавати соціальні послуги особам з інвалідністю, а також відповідність вимогам щодо діяльності суб'єктів, які надають такі послуги⁶².

Фізичні та/або юридичні особи, які мають галузеву правосуб'єктність і здійснюють діяльність у межах свого галузевого правового статусу, стають учасниками правовідносин у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю. В.В. Волинець підкреслює, що навіть якщо вважати, що метою

⁶¹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 90.

⁶² Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 91.

права є не людина, а суспільство і держава, все одно оцінювати та застосовувати право можна лише через окрему особу⁶³.

П.М. Рабінович зазначає, що "юридичні відносини — це передбачені нормою права ідеологічні суспільні відносини, що виражаються у взаємних юридичних правах та обов'язках суб'єктів права. Соціальна функція таких правових відносин полягає в наданні суб'єктам права конкретних соціальних можливостей для задоволення їхніх потреб як через власні дії, так і через дії інших суб'єктів"⁶⁴. Соціальне обслуговування надається з метою допомогти особі подолати негативні наслідки важких життєвих обставин, пов'язаних з інвалідністю. Тому основною метою вступу суб'єктів, які надають соціальні послуги, у відповідні правовідносини є створення для осіб з інвалідністю конкретних можливостей, що сприятимуть задоволенню їхніх особливих потреб.

Отже, до правових ознак суб'єктів, які надають соціальні послуги особам з інвалідністю, належать:

- 1) галузева правосуб'єктність;
- 2) мета створення – надання соціальних послуг таким особам.

Проте ці ознаки притаманні всім суб'єктам правовідносин соціального обслуговування, які мають соціальні зобов'язання. З огляду на різноманітність таких суб'єктів, для більш точного аналізу їх правових характеристик доцільно спершу провести їх класифікацію⁶⁵.

Враховуючи класифікацію надавачів соціальних послуг, запропоновану С.М. Синчук⁶⁶, пропонуємо аналогічно класифікувати суб'єктів, що надають соціальне обслуговування особам з інвалідністю. Дослідниця вважає критерієм для такої класифікації правову підставу виникнення правосуб'єктності. За цим

⁶³ Волинець В. В. Особливості організаційно-управлінських відносин у трудовому праві. *Форум права: електрон. наук. фахове видання*. 2013. № 3. С. 93.

⁶⁴ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 133.

⁶⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 88.

⁶⁶ Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 127.

критерієм можна виділити суб'єктів, які зобов'язані надавати соціальні послуги особам з інвалідністю відповідно до законодавства, і тих, хто надає їх добровільно. Крім того, Н.Б. Болотіна поділяє надавачів соціальних виплат і послуг на суб'єктів, спеціально створених для реалізації соціального захисту населення, та тих, для кого така діяльність є лише частиною їхніх функцій. До цієї групи також належать фізичні особи, які добровільно вирішили надавати певні види соціальних послуг, мають відповідні повноваження та відповідають законодавчим вимогам⁶⁷.

На нашу думку, систему суб'єктів, які надають соціальне обслуговування особам з інвалідністю, складають:

- **державні органи, органи місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад**, які виконують важливі організаційні та контрольні функції для забезпечення державного конституційного обов'язку щодо соціального обслуговування осіб з інвалідністю. Вони реалізують соціальну політику держави на практиці. До цієї категорії належать: Міністерство соціальної політики України, департаменти та управління соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, органи місцевого самоврядування, яким держава делегувала відповідні повноваження, та органи об'єднаних територіальних громад.

- **державні органи, підприємства, установи та організації**, створені державою для безпосереднього надання соціального обслуговування особам з інвалідністю. У цій категорії можна виділити підвиди суб'єктів соціального обслуговування. Критерієм для такого поділу, на нашу думку, є обсяг компетенції надавачів соціальних послуг, спрямованих на обслуговування осіб з інвалідністю.

До одного підвиду слід віднести ті органи, підприємства, установи та організації, для яких соціальне обслуговування не є основною функцією.

⁶⁷ Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посібник. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Знання, 2008. С. 161.

Наприклад, соціальні страхові фонди, Фонд соціального захисту інвалідів України⁶⁸.

До другого підвиду належать органи, підприємства, установи та організації, для яких надання соціальних послуг особам з інвалідністю є основним завданням, визначеним при їх створенні в законодавстві та установчих документах.

До таких суб'єктів належать: протезно-ортопедичні підприємства, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці, спеціалізовані будинки-інтернати для літніх людей та інвалідів, дитячі будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати, реабілітаційні установи, які надають реабілітаційні послуги особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю.

- крім того, до системи суб'єктів соціального забезпечення належать **підприємства, установи, організації, благодійні та громадські організації, волонтери, реабілітаційні установи, фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи**, які є учасниками соціально-забезпечувальних правовідносин у межах недержавних організаційно-правових форм соціального забезпечення⁶⁹.

У наведеній класифікації суб'єктів, які надають соціальні послуги особам з інвалідністю, держава відсутня. Це пояснюється тим, що ми не розглядаємо державу як безпосереднього соціально-зобов'язаного суб'єкта в галузевих правовідносинах. Держава лише гарантує та створює умови для надання соціальних послуг особам з інвалідністю. Це підтверджується положенням статті 46 Конституції України, яка закріплює право громадян на соціальний захист з боку держави. Як зазначає С.М. Синчук, держава є суб'єктом виконання конституційного обов'язку гарантувати матеріальне забезпечення громадян, які потрапили під вплив соціального ризику. Держава повинна

⁶⁸ Бук М. О. Система суб'єктів, які надають соціальне обслуговування інвалідам. *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.). Харків. 2016. С.407.

⁶⁹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 93.

визначити оптимальні механізми регулювання відносин, заснованих на балансі соціальних потреб населення та економічних можливостей на кожному конкретному етапі свого розвитку. Виконуючи функцію гаранта, держава зобов'язана забезпечити своїм громадянам доступ до соціальних благ, закріплених у Конституції та законах (пенсії, послуги, пільги, допомоги)⁷⁰.

Держава, з метою належного виконання свого обов'язку, створила систему державних органів, установ та організацій, які від її імені зобов'язані вступати у правовідносини з особами з інвалідністю щодо їх соціального обслуговування. Крім того, держава забезпечує умови для можливості здійснення цієї діяльності іншими суб'єктами. Таким чином, займатися наданням соціальних послуг особам з інвалідністю можуть також юридичні особи приватного права, фізичні особи-підприємці та фізичні особи. Це підтверджується положеннями Закону України «Про соціальні послуги», згідно з якими суб'єктами, що надають соціальні послуги, є юридичні та фізичні особи, фізичні особи-підприємці, внесені до розділу «Надавачі соціальних послуг» Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг⁷¹.

Державними органами, що організовують функціонування системи суб'єктів соціального обслуговування осіб з інвалідністю, є Міністерство соціальної політики України, департаменти та управління соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій, органи місцевого самоврядування з делегованими повноваженнями, органи об'єднаних територіальних громад, а також Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю.

Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, який координується Кабінетом Міністрів України і відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері праці та соціального захисту, включно з наданням соціальних послуг. Міністерство

⁷⁰ Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 122.

⁷¹ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

виступає юридичною особою публічного права і фінансується з державного бюджету України.

Згідно з Положенням про Міністерство соціальної політики України, до основних завдань міністерства у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю належить:

1) забезпечення формування та реалізації державної політики щодо соціальних послуг для осіб та соціальних груп, які опинилися у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати;

2) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства у сфері надання соціальних послуг⁷².

Відповідно до завдань, визначених Положенням у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю, Міністерство соціальної політики має такі повноваження: воно визначає потребу у створенні державних установ для надання соціальних послуг, координує їх утворення, здійснює організаційно-методичне керівництво структурними підрозділами соціального захисту місцевих державних адміністрацій, зокрема з питань надання соціальних послуг. Також Міністерство організує роботу з виявлення осіб, які потребують соціальних послуг, та забезпечує надання цих послуг особам з інвалідністю. Крім того, Міністерство виступає замовником науково-дослідних робіт для розробки стратегії соціальної політики в цій сфері⁷³.

Фактично, повноваження Міністерства зосереджені на організаційно-координаційній діяльності у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю. Основне ж функціональне навантаження щодо реалізації державної політики на місцях (створення спеціалізованих установ, контроль за їх діяльністю, облік та інше) покладено на департаменти та управління соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій⁷⁴.

⁷² Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2015 р. № 423. *Офіційний вісник України*. 2015. № 51.

⁷³ Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2015 р. № 423. *Офіційний вісник України*. 2015. № 51.

⁷⁴ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 95.

На місцевому рівні повноваження у сфері надання соціальних послуг особам з інвалідністю мають департаменти соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а також управління соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрацій. Типи територіальних органів управління у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю залежать від рівня державної адміністрації, при якій вони створені.

Порядок створення, правосуб'єктність та правовий статус департаментів і управлінь соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій регламентовані відповідними Положеннями, що розроблені на основі Методичних рекомендацій зі створення таких структурних підрозділів, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України.

Згідно з пунктом 3.2 Методичних рекомендацій, департамент підпорядковується голові відповідної державної адміністрації, а також підзвітний і підконтрольний Міністерству соціальної політики України. Відповідно до пункту 4.2, місцевий структурний підрозділ соціального захисту (управління соціального захисту) підпорядковується голові відповідної державної адміністрації, а підзвітний і підконтрольний департаменту обласної державної адміністрації⁷⁵. У науці адміністративного права дослідники вказують на різний ступінь підпорядкування державних органів, який може бути повним або частковим. Щодо департаментів та управлінь соціального захисту населення, підтримуємо позицію О.І. Кульчицької, яка у своїй науковій праці висловлює думку про подвійне підпорядкування цих органів⁷⁶.

У зв'язку з розвитком інституту омбудсмена в Україні та з урахуванням міжнародного досвіду спеціалізованих омбудсменів, Указом Президента України від 1 грудня 2014 року було створено посаду Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Основною метою цього указу

⁷⁵ Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2003. С. 500.

⁷⁶ Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. С. 124.

є забезпечення належних умов для реалізації громадянських, соціальних, економічних та культурних прав осіб з інвалідністю, включаючи тих, хто отримав інвалідність під час проведення АТО, а також ветеранів війни, запобігання їхній дискримінації та виховання поваги до їхніх особливостей.

Указ також затвердив Положення про Уповноваженого, яке визначає основні завдання посади, зокрема:

Моніторинг дотримання прав та законних інтересів осіб з інвалідністю в Україні, а також виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Забезпечення співпраці органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо прав осіб з інвалідністю.

Підготовка пропозицій щодо законодавчих актів, які забезпечують права осіб з інвалідністю.

Участь у розробці нормативних актів з питань недопущення дискримінації та забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю.

Проведення експертизи законопроектів, які стосуються прав осіб з інвалідністю.

Організація заходів, зокрема міжнародного характеру, з питань захисту прав осіб з інвалідністю.

Інформування громадськості про дії Президента щодо захисту прав осіб з інвалідністю.

На жаль, на практиці діяльність Уповноваженого не завжди призводить до повного виконання його правозахисної функції у сфері захисту прав осіб з інвалідністю⁷⁷.

У правовідносинах, пов'язаних із соціальним обслуговуванням осіб з інвалідністю, державу представляють органи місцевого самоврядування, які виконують делеговані державою повноваження. Відповідно до частини 1 статті 12 Закону України "Про соціальні послуги", до уповноважених органів, що

⁷⁷ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 92.

надають соціальні послуги, належать виконавчі органи міських рад міст обласного значення та рад об'єднаних територіальних громад⁷⁸.

Специфічна правосуб'єктність органів місцевого самоврядування у сфері соціального обслуговування осіб з інвалідністю регулюється законами України: "Про місцеве самоврядування", "Про соціальні послуги", "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" та "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні".

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року було схвалено "Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні". У межах цього процесу децентралізації передбачено реформування управління у сфері соціальної політики. Згідно з цим реформуванням, органи місцевого самоврядування базового рівня отримали повноваження забезпечувати надання соціальної допомоги через територіальні центри. Таким чином, у рамках децентралізації передбачається розширення функцій місцевих органів у сфері соціального обслуговування. Основними перевагами такого розширення повноважень є покращення адміністрування соціальних послуг, створення системи моніторингу та оцінки їх якості, а також перехід до фінансування безпосередньо соціальних послуг, а не закладів⁷⁹.

Отже, до категорії надавачів соціальних послуг для осіб з інвалідністю належать:

1. Спеціалізовані державні підприємства та установи, такі як протезно-ортопедичні підприємства, територіальні центри соціального обслуговування, будинки-інтернати для літніх людей і осіб з інвалідністю, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці, спеціальні будинки-інтернати для престарілих та інвалідів, дитячі будинки-інтернати,

⁷⁸ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

⁷⁹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 81.

психоневрологічні інтернати, реабілітаційні установи для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю.

2. Суб'єкти, які надають соціальні послуги на добровільних засадах, до яких належать приватні підприємства, благодійні та громадські організації, волонтери, фізичні особи-підприємці та інші фізичні особи.

Спільні правові ознаки цих двох груп полягають у:

1. Галузевій правосуб'єктності.
2. Metі створення – надання соціальних послуг особам з інвалідністю.

Кожна група має також власні правові ознаки:

Для спеціалізованих державних підприємств та установ це:

1. Їхнє створення регулюється рішенням уповноваженого державного органу.
2. Відсутність владних повноважень.
3. Фінансування здебільшого за рахунок місцевих бюджетів.

Для суб'єктів, які надають послуги на добровільних засадах:

1. Вони створюються самостійно.
2. Діяльність здійснюється волонтерами чи шляхом благодійництва.
3. Їх правосуб'єктність визначається установчими документами.
4. Фінансуються через благодійні внески або за власний кошт.

2.2 Суб'єкти, що сприяють у наданні соціального обслуговування особам з інвалідністю

Серед суб'єктів, відповідальних за соціальне забезпечення, важливу роль відіграють ті, чий повноваження пов'язані із застосуванням права, результатом якого є встановлення юридичних фактів. Ці факти є необхідними, зокрема, для того, щоб особа з інвалідністю могла реалізувати своє право на соціальне обслуговування.

До таких суб'єктів належать ті, хто підтверджує юридичні факти, що стають основою для виникнення права на соціальне обслуговування. Науковець

С.М. Синчук, використовуючи лексичне значення слова "установник" (той, хто встановлює щось), і враховуючи їхні основні обов'язки в правовідносинах, запропонував називати цих суб'єктів "соціальними установниками". Ми підтримуємо цю позицію, тому суб'єкти, що підтверджують юридичні факти, також будуть позначені як "соціальні установники"⁸⁰. Головною умовою вступу соціальних установників у соціально-забезпечувальні правовідносини є наявність у них галузевої правосуб'єктності. Детально зупинятися на дослідженні понять правоздатності та дієздатності не потрібно, адже це зроблено у попередньому підрозділі⁸¹.

Галузева правосуб'єктність є спільною характеристикою всіх учасників правовідносин у конкретній галузі. Однак, оскільки існують різні види правовідносин у сфері соціального забезпечення, права та обов'язки їхніх учасників також відрізняються. Тому вважаємо, що соціальним установникам притаманна особлива форма правосуб'єктності. Г. П. Чернявська зазначає, що в даному випадку йдеться про процедурну дієздатність, яку вона ототожнює з правосуб'єктністю. За її визначенням, це властивість учасника правовідносин, яка дозволяє своїми діями набувати й реалізовувати процедурні права, створювати обов'язки та нести відповідальність за їх виконання з метою забезпечення права особи на соціальне забезпечення⁸². Ми вважаємо, що виділяти окремо процедурну правосуб'єктність недоцільно, оскільки навіть сама науковець підкреслює, що вона є частиною галузевої правосуб'єктності. Проте погоджуємося, що галузева правосуб'єктність соціальних установників має свої специфічні риси.

Особливістю галузевої правосуб'єктності всіх соціальних установників у правовідносинах щодо соціального обслуговування осіб з інвалідністю, на нашу думку, є:

⁸⁰ Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 140.

⁸¹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 96.

⁸² Чернявська Г. П. Процедурні правовідносини соціального забезпечення: дис. кандидата юрид. наук. Львів, 2014. С. 75.

По-перше, законодавчі вимоги для її реалізації.

По-друге, основне завдання діяльності соціальних установників полягає в прийнятті індивідуальних актів застосування норм права соціального забезпечення, які мають правовстановлюючий характер⁸³.

У нашому дослідженні юридичним фактом, що є підставою для виникнення права на соціальне обслуговування, є інвалідність. Відповідно, однією з категорій соціальних установників у правовідносинах соціального обслуговування осіб з інвалідністю є спеціалізовані заклади охорони здоров'я, які проводять медико-соціальну експертизу для визначення інвалідності, а саме: медико-соціальні експертні комісії (МСЕК) та лікарсько-консультативні комісії (ЛКК).

МСЕК функціонують на територіальному рівні та поділяються на Кримську республіканську, обласні, центральні міські (в Києві та Севастополі), міські, міжрайонні та районні комісії. Наразі діє Центральна медико-соціальна експертна комісія МОЗ (державна установа "Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України"), а також обласні та міські комісії, організовані як окремі центри або бюро при департаментах охорони здоров'я. Наприклад, це "Обласний центр медико-соціальної експертизи управління охорони здоров'я Миколаївської ОДА" чи "Київський міський центр медико-соціальної експертизи". Залежно від ступеня, типу захворювання та групи інвалідності, МСЕК поділяються на комісії загального та спеціалізованого профілю. У Київському міському центрі, наприклад, діють 9 спеціалізованих МСЕК: 2 кардіологічні, 2 психіатричні, травматологічна, онкологічна, радіологічна, нейроофтальмологічна та туберкульозно-пульмонологічна⁸⁴.

У Постанові Кабінету Міністрів України "Про питання медико-соціальної експертизи" № 1317 від 3 грудня 2009 року зазначено, що Центральна МСЕК

⁸³ Бук М. О. Поняття та правові ознаки суб'єктів, що сприяють в отриманні соціального обслуговування особам з інвалідністю. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 6. С. 181.

⁸⁴ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 105.

МОЗ може бути створена, реорганізована або ліквідована відповідно до Положення "Про Центральну медико-соціальну експертну комісію МОЗ". Республіканські, обласні та міські МСЕК діють на підставі Положень "Про Кримський республіканський, обласний, Київський і Севастопольський міські центри (бюро) медико-соціальної експертизи", затверджених МОЗ України. Однак, на даний момент ці положення ще не затверджені МОЗ, що створює проблеми з правовим регулюванням діяльності МСЕК.

Тому можна стверджувати, що галузева правосуб'єктність МСЕК та лікарсько-консультативних комісій (ЛКК) регулюється Постановами Кабінету Міністрів України "Про питання медико-соціальної експертизи" № 1317 від 3 грудня 2009 року та "Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям" № 917 від 21 листопада 2013 року. Це вказує на те, що правове регулювання МСЕК не відповідає сучасному законодавству, є застарілим і створює труднощі при реалізації права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування.

Для отримання та підтвердження статусу особи з інвалідністю, особа має пройти медико-соціальну експертизу. Згідно з п. 1.4 Інструкції про встановлення інвалідності, така експертиза проводиться лише після повного медичного обстеження. ЛКК підтверджує стійке порушення функцій організму внаслідок захворювань, травм чи вроджених дефектів і направляє особу на експертизу до МСЕК. Це підвищує ефективність роботи МСЕК, зменшуючи черги та ресурси, витрачені на експертизу.

Процедура підтвердження статусу особи з інвалідністю складається з кількох етапів.

1. **Огляд членами МСЕК:** Комісія вивчає документи, опитує хворого, проводить об'єктивне обстеження та оцінює стан організму.

2. **Прийняття рішення:** Якщо встановлено інвалідність, особі видають відповідну довідку та індивідуальну програму реабілітації. Копії документів надсилаються відповідним органам для нарахування пенсії чи соціальної допомоги.

3. **Оскарження рішення:** У разі незгоди з рішенням особа має право подати апеляцію до вищих МСЕК або до управління охорони здоров'я протягом місяця з моменту отримання висновку⁸⁵.

Особи, які не досягли повноліття або є потерпілими від нещасного випадку на виробництві у віці від 15 до 18 років, отримують встановлення та підтвердження інвалідності лікарсько-консультативною комісією (ЛКК). Відповідно до "Положення про Лікарсько-консультативну комісію", ці комісії створюються в закладах охорони здоров'я МОЗ АРК та структурних підрозділах з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Законодавством передбачено створення Центральної комісії МОЗ АРК, центральних обласних і міських комісій у Києві та Севастополі, а також міських, районних і міжрайонних комісій. Згідно з пунктом 4 Порядку встановлення інвалідності дітям лікарсько-консультативними комісіями, медико-соціальна експертиза проводиться цими комісіями для визначення статусу "дитини з інвалідністю" або "дитини з інвалідністю підгрупи А" на підставі направлення лікаря первинної медичної допомоги або закладу охорони здоров'я, де дитина перебуває на обліку. МСЕК ЛКК проводиться після повного медичного обстеження дитини та виявлення стійких порушень функцій організму через захворювання, травми або вроджені дефекти, які спричинили обмеження життєдіяльності дитини⁸⁶.

Процедура встановлення та підтвердження статусу дитини з інвалідністю також передбачає кілька етапів. На першому етапі проводиться медико-соціальна експертиза. Вона організовується у вигляді засідання, в якому беруть участь голова ЛКК, лікарі різних спеціальностей, фахівець з реабілітації, а також лікар-психолог або практикуючий психолог. Важливою особливістю цього етапу є залучення психологів, що підкреслює додаткові гарантії захисту прав дитини. Другий етап полягає у прийнятті ЛКК рішення, яке ухвалюється

⁸⁵ Положення про медико-соціальну експертизу: постанова Кабінету Міністрів України від 03.12. 2009 р. № 1317. *Офіційний Вісник України*. 2009. №95.

⁸⁶ Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11. 2013 р. № 917. *Офіційний вісник України*. 2013. № 100.

більшістю голосів. Результати експертизи вносяться до медичного висновку та протоколу, які підписуються всіма членами комісії і засвідчуються печаткою закладу охорони здоров'я. Протягом трьох днів ЛКК направляє медичний висновок та копію індивідуальної програми реабілітації до відповідного органу, де дитина з інвалідністю перебуває на обліку. Якщо це первинне встановлення статусу, документи направляються до органу соціального захисту за місцем проживання. Третій етап – це можливість оскарження рішення. Якщо дитина старше 15 років або її батьки чи представник не згодні з рішенням, вони мають право протягом місяця подати заяву до відповідних органів медико-соціальної експертизи або звернутися до суду⁸⁷.

На відміну від української процедури встановлення інвалідності у дітей, в країнах ЄС цю функцію для дітей і дорослих виконує один і той самий орган медико-соціальної експертизи. Наприклад, у Німеччині для отримання статусу особи з інвалідністю, незалежно від віку, потрібно звернутися до відомства соціального забезпечення при Земельному управлінні з питань охорони здоров'я та соціального забезпечення, яке є єдиним компетентним органом для призначення та визначення ступеня інвалідності⁸⁸.

Рішення медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) або лікарсько-консультативної комісії (ЛКК) щодо встановлення ступеня обмеження життєдіяльності, причини, часу настання та групи інвалідності, а також ступеня втрати працездатності внаслідок трудових травм, є правозастосовчим актом. Цей акт визначає право особи на соціальне обслуговування. Тому головне завдання МСЕК і ЛКК полягає у підтвердженні наявності інвалідності, що стає підставою для соціальної допомоги. Оскільки МСЕК також розробляє та затверджує індивідуальну програму реабілітації, важливо посилити контроль за виконанням цих програм.

⁸⁷ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 102.

⁸⁸ Gembus Martina Willkommen in Berlin: (russische version) / übersetzung ins rus.: Valentyna Ostapenko, Martina Gembus. Berlin: Die Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2013. P. 58.

Згідно з чинним законодавством, МСЕК і ЛКК є структурними підрозділами місцевих департаментів охорони здоров'я, що може бути не найкращим рішенням. Адміністративне регулювання цих питань переважно здійснюється медиками, хоча інвалідність сьогодні вважається соціальною проблемою. Це спричиняє недостатню комунікацію між суб'єктами, що надають соціальні послуги, і призводить до неефективності їхньої роботи.

Останні кілька років активно обговорюється питання про зміну підпорядкування МСЕК. Наприклад, Національна асамблея людей з інвалідністю України запропонувала створити окремий державний орган – "Незалежний центр медико-соціальної експертизи".

Реформа децентралізації влади та медична реформа⁸⁹ надали можливість кожній територіальній громаді створювати власні комунальні підприємства МСЕК⁹⁰.

Іншим чином було вирішено питання підпорядкованості МСЕК у Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій" від 10 жовтня 2017 року. У прикінцевих положеннях закону Кабінету Міністрів України доручено протягом шести місяців із моменту набрання законом чинності підготувати та подати на розгляд Верховної Ради законопроект щодо передачі підвідомчості органів медико-соціальної експертизи від Міністерства охорони здоров'я до Міністерства соціальної політики⁹¹.

Досвід Європейського Союзу, зокрема Франції, показує, що управління соціальним обслуговуванням у цій країні здійснюється на загальнодержавному рівні двома міністерствами – Міністерством соціальних відносин і солідарності та Міністерством охорони здоров'я, сімейних справ і захисту прав осіб з інвалідністю. Науковці відзначають, що багато соціальних програм у Франції

⁸⁹ Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333. *Офіційний Вісник України*. 2014. № 30.

⁹⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 109.

⁹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10.2017 року № 2148. *Офіційний Вісник України*. 2017. № 82.

координуються одночасно кількома міністерствами та міжміністерськими комітетами. На місцевому рівні діяльність органів самоврядування в регіонах, департаментах і муніципалітетах часто перетинається і дублюється⁹².

Отже, пропонується внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 1317 від 3 грудня 2009 року, зокрема, пункт 1 Положення про медико-соціальну експертизу викласти в новій редакції: “Це Положення визначає процедуру проведення медико-соціальної експертизи для осіб будь-якого віку, потерпілих від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань, осіб з інвалідністю, з метою визначення ступеня обмеження життєдіяльності, причини, часу настання та групи інвалідності, а також оцінки компенсаторно-адаптаційних можливостей особи, реалізація яких сприятиме медичній, психолого-педагогічній, професійній, трудовій, спортивній, фізичній, соціальній та психологічній реабілітації”. Абзац 3 пункту 4 пропонується викласти таким чином: “Комісії підпорядковуються Міністерству охорони здоров’я України та Міністерству соціальної політики України і утворюються за територіальним принципом: Кримська республіканська, обласні, центральні міські у м. Києві та Севастополі (далі – центральні міські), міські, міжрайонні, районні. Також пропонується скасувати Постанову Кабінету Міністрів України № 917 від 21 листопада 2013 року "Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям⁹³”.

⁹² Анселен Ж. Франція: соціальні послуги. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 1-2. С. 204-205.

⁹³ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 111.

РОЗДІЛ 3

ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА СПОСОБИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1 Надання соціальних послуг особам з інвалідністю в територіальних центрах соціального обслуговування

Одним із видів соціальної підтримки для осіб з інвалідністю є надання соціальних послуг через територіальні центри соціального обслуговування. Такі центри створюються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування для забезпечення соціальних послуг особам з інвалідністю та є учасниками правовідносин у сфері соціального забезпечення. Правосуб'єктність територіальних центрів визначається відповідними положеннями, розробленими на основі "Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 року № 1417⁹⁴. Положення про конкретний територіальний центр затверджується тим органом виконавчої влади або самоврядування, який його створив.

Згідно з Законом України "Про соціальні послуги" від 17 січня 2019 року, Кабінет Міністрів України затвердив "Типове положення про центр надання соціальних послуг" Постановою від 3 березня 2020 року № 177. Відповідно до цього документа, центр надання соціальних послуг є комплексним закладом соціального захисту, що складається зі структурних або територіальних підрозділів і надає соціальні послуги особам або сім'ям із вразливих груп населення або тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах. Також зазначено, що центр створюється лише за умови відсутності на відповідній адміністративно-територіальній одиниці інших центрів або надавачів

⁹⁴ Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. *Офіційний Вісник України*. 2010.

соціальних послуг. Таким чином, залишаються чинними два основні документи: "Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування" 2009 року та нове "Типове положення про центр надання соціальних послуг" 2020 року.

Право на отримання соціальних послуг у територіальному центрі мають особи з інвалідністю, які не здатні самотійно обслуговувати себе і потребують постійної сторонньої допомоги.

Відповідно до чинного законодавства, перед територіальними центрами стоять такі завдання:

1) виявлення громадян, які мають право на отримання соціальних послуг, формування електронної бази таких осіб, а також оцінка їхніх індивідуальних потреб у соціальній допомозі;

2) забезпечення високої якості надання соціальних послуг;

3) налагодження співпраці з підприємствами, установами, організаціями будь-яких форм власності, а також з родичами громадян, які обслуговуються, для сприяння в наданні соціальних послуг тим, хто на це має право.

У територіальних центрах можуть бути створені такі структурні підрозділи:

1) відділення соціальної допомоги вдома;

2) відділення денного перебування;

3) відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання;

4) відділення надання адресної натуральної та грошової допомоги⁹⁵.

Проблемним залишається питання надання соціальних послуг у сільській місцевості, де територіальні центри зазвичай не створюються. У зв'язку з цим законодавець передбачив можливість залучення соціальних працівників або соціальних робітників для надання допомоги в таких районах⁹⁶.

⁹⁵ Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. *Офіційний Вісник України*. 2010.

⁹⁶ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 115.

На практиці територіальні центри створюються та функціонують з певними структурними відмінностями, що є логічним через різний попит на соціальні послуги в різних адміністративно-територіальних одиницях. Загальною рисою для всіх проаналізованих центрів є відсутність у їхній структурі відділень стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання. Це пояснюється тим, що в Україні діє окрема форма соціального обслуговування – стаціонарне обслуговування, яке надається в інтернатних закладах⁹⁷.

Згідно з "Типовим положенням про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)", щоб отримати соціальні послуги, особа з інвалідністю повинна подати письмову заяву до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення місцевої адміністрації або до виконавчого органу місцевої ради за місцем проживання. Протягом трьох днів відповідні органи направляють запити до медичних установ для отримання висновку про здатність особи до самообслуговування та необхідність постійної сторонньої допомоги, до установ, які надають послуги з утримання житла, для отримання довідки про склад сім'ї, а також до податкового органу для отримання інформації про доходи. Після надходження цих документів територіальний центр приймає рішення про надання соціальних послуг та видає відповідний наказ. Після цього укладається договір між центром та отримувачем послуг.

Таким чином, особа з інвалідністю не повинна доводити свою потребу в соціальних послугах, їй достатньо лише висловити бажання отримати допомогу, а відповідні органи державної влади або місцевого самоврядування зобов'язані перевірити обґрунтованість цієї потреби.

Отже, укладений договір про надання соціальних послуг породжує питання: які норми регулюють правовідносини, що виникають на його основі –

⁹⁷ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 108.

цивільного права чи права соціального забезпечення? У науковій літературі існують різні погляди на це питання.⁹⁸

Зокрема, П. Д. Пилипенко висловлює думку, що відносини в сфері соціального забезпечення регулюються нормами права, об'єднаними в окрему галузь – соціальне право. Це право виникло в результаті розвитку суспільних відносин і публічного права, сформувавши порівняно самостійну структуру на перетині з приватним правом, увібравши елементи як публічного, так і приватного права⁹⁹.

Аналіз соціально-забезпечувальних зобов'язань доцільно розпочати з ознак, які притаманні також цивільно-правовим зобов'язанням. До таких спільних ознак можна віднести:

1. Цивільно-правове зобов'язання здебільшого має майновий характер, що також справедливо для соціально-забезпечувальних правовідносин. Наприклад, соціальна допомога може надаватися у вигляді адресної натуральної допомоги.

2. Цивільно-правові зобов'язання передбачають передачу матеріальних благ від однієї особи до іншої, не створюючи обов'язків для третіх осіб. Подібне спостерігається й у соціально-забезпечувальних правовідносинах, де чітко визначені сторони: фізична особа, сім'я та установи або організації, які надають відповідні послуги.

3. Обидва типи зобов'язань — цивільно-правові та соціально-забезпечувальні — є правовідносинами активного типу. Соціально-забезпечувальні зобов'язання розвиваються через активні дії отримувача послуг, тоді як орган, що надає соціальні послуги, зобов'язаний їх надавати на умовах, передбачених законом або договором¹⁰⁰.

На нашу думку, договори про надання соціальних послуг між особою з інвалідністю та територіальним центром мають суттєві відмінності від

⁹⁸ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 112.

⁹⁹ Пилипенко П. Право соціального забезпечення у системі соціального права. *Право України*. 2004. № 10. С. 98-99.

¹⁰⁰ Бук М. О. Реалізація права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування в територіальних центрах соціального обслуговування. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. № 9. С. 67.

цивільно-правових договорів. Волевиявлення сторін у такому договорі, на відміну від цивільно-правових договорів, обмежене державними стандартами соціальних послуг. Проте існують кілька важливих аспектів:

По-перше, державні стандарти розроблені та затверджені лише для окремих видів соціальних послуг, як це передбачено Наказом Міністерства соціальної політики України № 537 від 3 вересня 2012 року.

По-друге, класифікатор соціальних послуг, передбачений Законом від 17 січня 2019 року, досі не ухвалений.

По-третє, фізична або юридична особа, яка надає соціальні послуги, повинна відповідати "критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги", які передбачають обов'язковість дотримання державних стандартів.

Ці фактори вказують на те, що діяльність з надання соціальних послуг, як правило, потребує ліцензування. Таким чином, договірне регулювання правовідносин у сфері соціального забезпечення, зокрема соціального обслуговування, не змінює сутності цих правовідносин. Ми вважаємо, що законодавець, передбачаючи таку можливість, прагнув зробити правовідносини у сфері соціального забезпечення більш гнучкими, дозволяючи сторонам адаптувати форми соціального забезпечення для забезпечення гідного рівня послуг для осіб, які їх потребують¹⁰¹.

Важливі уточнення щодо укладення договорів про надання соціальних послуг було внесено Законом України "Про соціальні послуги" від 17 січня 2019 року. Відповідно до статті 22 цього Закону, договір про надання соціальних послуг укладається виключно в письмовій формі. Типова форма договору повинна бути затверджена Міністерством соціальної політики України. Одним із ключових положень Закону є перелік істотних умов договору, серед яких: назва соціальних послуг; умови їх надання та вартість, якщо послуги є платними; права, обов'язки та відповідальність сторін; строк дії договору; інші умови, узгоджені між сторонами. Надання соціальних послуг

¹⁰¹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 118.

одноразово або в екстрених випадках відбувається без укладення договору. Обов'язковою частиною договору є індивідуальний план надання соціальних послуг. Після завершення строку дії договору, він може бути продовжений, але тільки після повторної оцінки потреб особи з інвалідністю в отриманні соціальних послуг. Така оцінка має проводитися за 30 днів до закінчення терміну договору, якщо інше не передбачено самим договором¹⁰².

При організації надання соціальних послуг територіальним центром виникають труднощі, пов'язані з процесом оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах, який регулюється статтею 20 Закону України «Про соціальні послуги».

Першою проблемою є використання різних термінів. Зокрема, згідно зі статтею 1 Закону, оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах включає аналіз належності до вразливих категорій населення, їхніх складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб, переліку і обсягу необхідних послуг. У той час як у державних стандартах соціальних послуг (наприклад, стандартах соціальної адаптації, догляду стаціонарного та денного типу, консультування тощо) застосовується термін "визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги", проте його сутність не розкривається¹⁰³. На нашу думку, термін "визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги" охоплює лише вибір відповідних соціальних послуг для подолання конкретних складних обставин особи. Натомість "оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах" є ширшим поняттям, яке включає не тільки визначення індивідуальних потреб, але й аналіз самих життєвих труднощів, що виникли. Таким чином, оцінювання сприяє превентивним заходам у соціальному обслуговуванні. Ми вважаємо, що доцільніше використовувати термін "оцінювання потреб осіб/сімей у

¹⁰² Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 121.

¹⁰³ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

соціальних послугах", а "визначення індивідуальних потреб" слід розглядати як один з етапів цього процесу¹⁰⁴.

Другою проблемою, що виникає під час оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах, є терміни проведення цього процесу. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюється протягом 5 робочих днів з моменту отримання заяви, звернення або повідомлення. У свою чергу, Державний стандарт денного догляду встановлює термін у 10 календарних днів для визначення індивідуальних потреб у денному догляді з моменту звернення потенційного отримувача або його законного представника. На нашу думку, оцінювання індивідуальних потреб у соціальних послугах має проводитися якнайшвидше, тому строк у 5 робочих днів, передбачений Законом України «Про соціальні послуги», є більш доцільним. Відповідно, державні стандарти соціальних послуг слід узгодити з вимогами цього закону¹⁰⁵.

Третьою проблемою є невизначеність суб'єкта, відповідального за проведення оцінювання потреб особи/сім'ї у системі соціального обслуговування. Згідно з Законом «Про соціальні послуги», оцінювання можуть здійснювати соціальний працівник, фахівець із соціальної роботи, соціальний менеджер, а за необхідності до оцінювання можуть залучатися медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші спеціалісти¹⁰⁶. Відповідно до Закону «Про соціальні послуги», таке оцінювання виконує: фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний менеджер, а у разі необхідності до такого оцінювання можуть бути залучені медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та

¹⁰⁴ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 122.

¹⁰⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 124.

¹⁰⁶ Бук М. О. Правовий статус територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): проблемні питання. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матер. X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 122.

інші фахівці¹⁰⁷. Відповідно ж до абзацу 2 пункту 2.2 Порядку визначення потреб адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах¹⁰⁸, визначення індивідуальних потреб осіб/сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, або соціальних груп у соціальних послугах здійснюється Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг), а також іншими соціальними службами та закладами соціального захисту й обслуговування. Однак, відповідно до пункту 11 «Типового положення про центр надання соціальних послуг» від 3 березня 2020 року, підставою для надання соціальних послуг є: скерування особи/сім'ї на отримання таких послуг, видане на основі відповідного рішення структурного підрозділу з питань соціального захисту населення райдержадміністрації, міської ради міста обласного значення або сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади; а також результати оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах. Таким чином, виникає ситуація, коли звернення щодо отримання соціальних послуг відбувається через структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, міських (Київ, Севастополь) державних адміністрацій або виконавчих органів відповідних рад. Ці органи приймають рішення про надання або відмову в наданні послуг конкретній особі. Водночас «Типове положення про центр надання соціальних послуг» від 2020 року передбачає, що оцінювання потреб особи у соціальних послугах має проводитися безпосередньо самим Центром. Ми вважаємо, що оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах повинні проводити працівники територіальних центрів соціального обслуговування, оскільки органи державної

¹⁰⁷ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

¹⁰⁸ Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.01.2014 р. № 28. *Офіційний Вісник України*. 2014. № 16.

влади та місцевого самоврядування відповідають за організацію та контроль за наданням цих послуг¹⁰⁹.

3.2 Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в інтернатних установах

Стаціонарне соціальне обслуговування передбачає надання комплексної соціально-побутової допомоги особам з інвалідністю, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування і через стан здоров'я потребують постійного догляду. Це обслуговування включає заходи зі створення для таких осіб найбільш відповідних їх віку та стану здоров'я умов життєдіяльності, реабілітаційні послуги, надання догляду та медичної допомоги, а також організацію відпочинку та дозвілля. Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю здійснюється у стаціонарних установах, спеціалізованих відповідно до віку, стану здоров'я та соціального статусу осіб. Право на стаціонарне соціальне обслуговування мають особи з інвалідністю, які: 1) не можуть самостійно себе обслуговувати; 2) не можуть брати участь у суспільному житті; 3) не мають родичів, які повинні забезпечувати їм постійну сторонню допомогу і догляд¹¹⁰.

Організація та діяльність стаціонарних закладів для соціального обслуговування осіб з інвалідністю базуються на науково обґрунтованих принципах:

- 1) розміщення інтернатних закладів відповідно до потреб регіонів та реалізація єдиної загальнодержавної політики;
- 2) спеціалізація обслуговування для різних категорій осіб;

¹⁰⁹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 130.

¹¹⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 138.

3) надання реабілітаційних послуг для підтримки оптимального рівня самостійності та життєдіяльності осіб з інвалідністю¹¹¹.

Суть першого принципу полягає в тому, що будинки-інтернати загального типу, психоневрологічні інтернати, дитячі будинки-інтернати та спеціалізовані інтернати створюються, реорганізуються і ліквідуються за рішенням обласної державної адміністрації за погодженням із Міністерством соціальної політики України. Єдиний підхід до планування, фінансування, організації та управління такими інтернатами забезпечується нормативно-правовими актами, розробленими Міністерством соціальної політики. Це дозволяє гарантувати рівні можливості для всіх підопічних, які проживають на території України. Однак, на нашу думку, в сучасних умовах питання створення, реорганізації та ліквідації таких установ варто передати до повноважень органів місцевого самоврядування, оскільки вони краще обізнані з потребами місцевих громад. Наприклад, територіальні центри соціального обслуговування створюються за рішенням місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування¹¹². Крім того, ми пропонуємо дозволити юридичним особам приватного права, фізичним особам-підприємцям та фізичним особам виступати засновниками інтернатів, що надають стаціонарне соціальне обслуговування особам з інвалідністю. Для цього потенційні надавачі повинні вказати в установчих документах мету діяльності — надання стаціонарного соціального обслуговування — та визначити свої обов'язки щодо його надання. Також необхідно передбачити обов'язкове отримання ліцензії для таких суб'єктів залежно від типу інтернату та виду послуг¹¹³.

Другий принцип полягає в створенні мережі спеціалізованих будинків-інтернатів, куди приймаються окремі категорії осіб: з нормальним розумовим розвитком, з психічними захворюваннями, діти з інвалідністю або дорослі, які постійно порушують громадський порядок. На практиці цей принцип

¹¹¹ Сташків Б. І. *Право соціального обслуговування: навчальний посібник*. Київ: Знання, 2007. С. 226-227.

¹¹² Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. *Офіційний Вісник України*. 2010.

¹¹³ Бук М.О. *Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні*. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 141.

реалізується шляхом типізації інтернатів, диференціації їх мережі та внутрішньої спеціалізації. Важливою є стаття 6 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», де зазначено, що кожен громадянин України має право на охорону здоров'я. Тому Міністерство соціальної політики повинно відповідально підходити до вибору місць розташування інтернатів, оскільки часто такі заклади знаходяться у віддалених регіонах¹¹⁴.

Третій принцип передбачає, що оскільки метою соціального обслуговування є інтеграція особи в громаду, важливо, щоб разом із наданням соціальних послуг особам з інвалідністю також надавалися реабілітаційні послуги. Завдяки цим заходам особи з інвалідністю можуть вести повноцінне життя, максимально наближене до нормального для здорових людей¹¹⁵.

В Україні стаціонарне соціальне обслуговування для осіб з інвалідністю забезпечується такими установами:

- 1) будинки-інтернати для осіб похилого віку та людей з інвалідністю;
- 2) психоневрологічні інтернати;
- 3) дитячі будинки-інтернати;
- 4) спеціалізовані будинки-інтернати для літніх людей та осіб з інвалідністю.

Будинки-інтернати для літніх людей та осіб з інвалідністю є стаціонарними закладами соціального захисту, що створені для цілодобового проживання (перебування) та надання догляду, соціально-побутового, медичного обслуговування, соціальних послуг і комплексу реабілітаційних заходів громадянам похилого віку та особам, які потребують сторонньої допомоги через стан здоров'я. Галузева правосуб'єктність таких установ регулюється «Типовим положенням про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 772.

¹¹⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 року №2801. *Голос України*. 1992. № 4.

¹¹⁵ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 145.

Інтернати, залежно від їхнього профілю, можуть функціонувати як: геріатричні пансіонати для літніх людей, які потребують стороннього догляду або допомоги в побуті;

будинки-інтернати для осіб з інвалідністю віком від 18 до 60 років¹¹⁶.

Наступними установами, що надають соціальне обслуговування особам з інвалідністю, є психоневрологічні інтернати. Це стаціонарні заклади соціального захисту, призначені для тимчасового або постійного проживання осіб зі стійкими інтелектуальними та/або психічними порушеннями, які потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, соціальних послуг і реабілітаційних заходів. Проживання в інтернаті можливе за наявності висновку лікарської комісії з участю психіатра, який не має протипоказань для перебування в закладі. У таких інтернатах створюються умови для соціально-психологічної реабілітації, адаптації підопічних у новому середовищі та організації трудотерапії. Діяльність цих установ регламентується «Типовим положенням про психоневрологічний інтернат», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 957.

Ще одним типом установ для обслуговування осіб з інвалідністю є дитячі будинки-інтернати, які є стаціонарними соціально-медичними закладами для тимчасового (до шести місяців) або постійного (понад шість місяців) перебування дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років, а також осіб з інвалідністю до 35 років, які мають фізичні, інтелектуальні або психічні порушення та потребують догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, освітніх та реабілітаційних послуг. Перебування в таких установах можливе незалежно від наявності осіб, які згідно з законом зобов'язані їх утримувати, за умови відсутності медичних протипоказань.

Основні профілі дитячих будинків-інтернатів:

I профіль (змішаної статі): для дітей з легкою розумовою відсталістю та/або психічними розладами, що супроводжуються стійкими порушеннями

¹¹⁶ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 142.

опорно-рухового апарату, через які самостійне пересування значно ускладнене або неможливе;

II профіль (розділені за статтю): для дітей з помірною розумовою відсталістю та/або важкими психічними розладами, які потребують догляду, навчання та реабілітації, але можуть самостійно пересуватися та себе обслуговувати;

III профіль (розділені за статтю): для дітей з важкою розумовою відсталістю та/або стійкими психічними розладами, які потребують догляду, навчання та реабілітації, можуть частково самостійно пересуватися і себе обслуговувати;

IV профіль (змішаної статі): для дітей з важкою розумовою відсталістю та/або стійкими хронічними психічними розладами, які потребують паліативного догляду, навчання і реабілітації та мають значні труднощі або неможливість самостійного пересування¹¹⁷.

Галузева правосуб'єктність дитячих будинків-інтернатів регулюється «Типовим положенням про дитячий будинок-інтернат», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 978. Ще одним суб'єктом, що надає стаціонарне соціальне обслуговування, є спеціальні будинки-інтернати. Це соціально-медичні установи, призначені для постійного проживання громадян похилого віку та осіб з інвалідністю I та II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового, медичного обслуговування і реабілітаційних послуг. Галузева правосуб'єктність цих установ визначена «Типовим положенням про спеціальний будинок-інтернат», затвердженим наказом Міністерства праці та соціальної політики від 9 листопада 2011 року № 432.

На основі аналізу нормативно-правових актів, які регулюють діяльність стаціонарних інтернатних установ, можна зробити висновок, що для реалізації

¹¹⁷ Типове положення про дитячий будинок-інтернат: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12. 2016 р. № 978. *Офіційний Вісник України*. 2016. № 101.

права особи з інвалідністю на стаціонарне соціальне обслуговування необхідно підтвердити наявність відповідних умов для цього¹¹⁸.

Першою умовою є добровільне волевиявлення особи з інвалідністю. Прийняття до стаціонарних установ відбувається на добровільній основі за бажанням особи, що підтверджується особисто написаною заявою до органу соціального захисту населення на отримання путівки, проходженням медичного огляду та іншими діями, такими як поведінка під час співбесіди. Особливі вимоги стосуються подання клопотання про видачу путівки до психоневрологічного інтернату, дитячого або спеціального будинку-інтернату, де оформлення може відбуватися за заявою самої особи або її опікуна (піклувальника)¹¹⁹.

Другою умовою є визначення віку особи з інвалідністю, що є важливим для розподілу по типах інтернатних установ. Наприклад, до будинків-інтернатів загального та спеціального типу приймають осіб з інвалідністю I та II груп, віком старше 18 років, а до психоневрологічних інтернатів — осіб з психоневрологічними захворюваннями, також віком від 18 років. У дитячі будинки-інтернати приймають дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років, а в разі наявності молодіжного відділення — осіб віком від 18 до 35 років. Вік особи підтверджується документами, такими як паспорт або пенсійне посвідчення¹²⁰.

Як правило, до інтернатів приймаються такі категорії громадян:

- громадяни, які досягли пенсійного віку, визначеного статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким залишилося не більше півтора року до цього віку, — до геріатричних пансіонатів;

¹¹⁸ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 145.

¹¹⁹ Про затвердження Типового положення про психоневрологічний інтернат: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 957. *Офіційний Вісник України*. 2016. № 101.

¹²⁰ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 149.

- особи з інвалідністю старші за 18 років, які через стан здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового обслуговування, медичної допомоги та реабілітаційних заходів, і для яких лікарська комісія не встановила протипоказань до перебування в інтернаті, — до будинків-інтернатів для осіб з інвалідністю¹²¹.

Форма висновку лікарської комісії щодо можливості перебування в інтернаті та Положення про лікарську комісію затверджуються МОЗ.

На безоплатне повне державне утримання до інтернатів приймаються: особи з інвалідністю I групи; особи з інвалідністю з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; громадяни похилого віку та особи з інвалідністю II-III груп, чий середньомісячний сукупний дохід менший за два прожиткові мінімуми для непрацевдатних осіб¹²².

Відрахування підопічного з психоневрологічного інтернату відбувається протягом тижня за наступних обставин: подання письмової заяви підопічного або його опікуна/піклувальника із зобов'язанням забезпечити догляд; подання заяви родичів із письмовою згодою опікуна або піклувальника (для недієздатних осіб або осіб з обмеженою дієздатністю) про можливість утримувати підопічного; закінчення строку перебування в інтернаті; переведення до іншого інтернату; неповернення до інтернату після шести місяців перебування у родичів без поважних причин; відповідне рішення суду; смерть підопічного або оголошення його померлим. Відрахування з спеціального будинку-інтернату здійснюється за рішенням департаменту соціального захисту населення міських держадміністрацій у таких випадках: за особистою заявою підопічного; за заявою родичів або інших осіб, які зобов'язуються здійснювати догляд і мають відповідну житлову площу; при встановленні III групи інвалідності для осіб з I або II групою, які не досягли

¹²¹ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 154

¹²² Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 772. *Офіційний Вісник України*. 2020. № 772.

пенсійного віку, за наявності житла або родичів, які можуть утримувати; за рішенням суду про незаконне поміщення особи до інтернату¹²³.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 526 було затверджено «Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки». Реформа деінституціалізації має на меті створення таких умов надання соціальних послуг для сімей з дітьми, включаючи сім'ї з дітьми з інвалідністю, які б були необхідними та достатніми для виховання дітей у рідній сім'ї або їхнього влаштування в сімейні форми виховання. Однак ця реформа також призведе до скорочення кількості стаціонарних установ соціального обслуговування. Тому держава, як гарант права на соціальне обслуговування, повинна забезпечити ефективну систему контролю за впровадженням реформи, щоб першочергова увага приділялася найкращому забезпеченню інтересів дитини¹²⁴.

¹²³ Про затвердження Типового положення про спеціальний будинокінтернат: Наказом Міністерства праці та соціальної політики від 09.11.2011 р. № 432. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 96.

¹²⁴ Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. С. 151.

ВИСНОВКИ

У роботі узагальнено основні результати дослідження соціального обслуговування осіб з інвалідністю та розроблено рекомендації з удосконалення нормативно-правового регулювання відносин у цій сфері.

1. Доведено, що інвалідність як підстава для соціального обслуговування осіб з інвалідністю є стійкою втратою здоров'я, яка призводить до обмеження життєдіяльності людини. Це обмеження ускладнює або повністю унеможлиблює здатність особи здійснювати певні види діяльності так, як це визначено для людей без інвалідності. У зв'язку з цим виникає необхідність мінімізації негативних наслідків, спричинених складними життєвими обставинами, що супроводжують інвалідність. Особлива увага приділяється забезпеченню умов для повноцінного включення таких осіб у громаду та сприяння їхньої соціальної інтеграції, що є важливим аспектом їхнього соціального обслуговування.

2. Обгрунтовано, що особливості форм соціального обслуговування осіб з інвалідністю визначаються кількома ключовими факторами. Це, зокрема, правовий статус уповноважених та зобов'язаних суб'єктів у правовідносинах соціального обслуговування, місце надання послуг, специфіка діяльності організацій, що надають соціальні послуги, а також тривалість їх надання. Відповідно до чинного законодавства, саме зобов'язані суб'єкти цих правовідносин, тобто державні та приватні установи, визначають види і зміст соціальних послуг, зважаючи на свої можливості та ресурси.

Соціальне обслуговування можна класифікувати за формами надання послуг, зокрема: стаціонарне (для осіб, які потребують постійного догляду в спеціалізованих установах), напівстаціонарне (з частковим перебуванням у закладах), соціальне обслуговування на дому (для тих, хто потребує допомоги, але може залишатися в своїй оселі), та обслуговування в спеціалізованих

установах (де надається комплекс послуг для різних категорій людей з інвалідністю).

3. Система суб'єктів, що забезпечують соціальне обслуговування осіб з інвалідністю, включає кілька ключових груп:

Державні органи, органи місцевого самоврядування та органи об'єднаних територіальних громад. Ці суб'єкти виконують важливі організаційні, контролюючі та координуючі функції, спрямовані на реалізацію державного конституційного обов'язку щодо соціального обслуговування осіб з інвалідністю. Вони втілюють державну соціальну політику на практиці, забезпечуючи належне функціонування правовідносин у цій сфері. До цієї групи належать: Міністерство соціальної політики України, місцеві департаменти та управління соціального захисту населення, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, а також органи місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад, яким держава делегує окремі повноваження в галузі соціального захисту.

Державні підприємства, установи та організації, які створені з метою безпосереднього надання соціальних послуг особам з інвалідністю. До них належать спеціалізовані заклади, центри соціальної підтримки, реабілітаційні центри та інші установи, що надають різноманітні види послуг, включаючи медичну, психологічну, юридичну та соціальну допомогу.

Недержавні суб'єкти, до яких входять підприємства, установи, організації, а також благодійні та громадські організації, що відіграють важливу роль у наданні соціальних послуг. Серед них можна виділити реабілітаційні установи, організації волонтерів, фізичних осіб-підприємців та приватних осіб, які залучені до соціально-забезпечувальних правовідносин в рамках недержавних організаційно-правових форм. Такі суб'єкти активно співпрацюють з державними структурами та допомагають розширити спектр надаваних послуг, особливо в місцях, де державні ресурси обмежені або недостатні.

4. Встановлено, що до однієї з ключових груп соціальних установ у правовідносинах, пов'язаних із соціальним обслуговуванням осіб з інвалідністю, належать спеціалізовані заклади системи охорони здоров'я. Ці заклади здійснюють медико-соціальну експертизу для осіб, які подають звернення з метою встановлення інвалідності. Серед таких закладів особливу роль відіграють медико-соціальні експертні комісії (МСЕК), які приймають рішення про ступінь та тривалість інвалідності, а також лікарсько-консультативні комісії (ЛКК), що проводять попередню оцінку стану здоров'я та видають рекомендації щодо подальшого соціального та медичного супроводу. Ці заклади відіграють важливу роль у процесі визнання інвалідності, формуючи основу для подальшого соціального обслуговування осіб з особливими потребами.

5. Запропоновано створити в структурі територіальних центрів соціального обслуговування окремі структурні підрозділи, кожен з яких буде відповідати за конкретний напрямок діяльності. Першим з них є організаційно-методичний підрозділ, який займатиметься координацією роботи центру та розробкою стандартів надання соціальних послуг. Другий підрозділ – з оцінювання потреб сім'ї в соціальних послугах – відповідатиме за детальне вивчення індивідуальних потреб кожної родини, що дозволить надавати більш адресну та ефективну допомогу. Також важливою складовою стане підрозділ, який розроблятиме і затверджуватиме індивідуальні плани надання соціальних послуг, враховуючи унікальні обставини кожної особи або сім'ї.

6. Визначено, що для вирішення питання щодо необхідності влаштування особи з інвалідністю до стаціонарного соціального закладу, залежно від конкретних обставин, необхідно встановити такі умови: волевиявлення зацікавленої особи на влаштування в стаціонарний заклад; вік особи, оскільки для різних вікових категорій можуть існувати спеціалізовані установи або вимоги щодо надання стаціонарних послуг, потреба в сторонньому догляді, побутовому та медичному обслуговуванні, яка визначається залежно від ступеня втрати працездатності та самостійності особи, відсутність медичних

протипоказань для перебування в стаціонарному закладі, що гарантує безпеку та відповідність умов закладу потребам здоров'я особи, наявність рішення компетентних органів щодо прийому особи до стаціонарної установи, яке підтверджує законність та обґрунтованість такого кроку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїв В. М. Місце соціальних прав в системі прав людини: міжнародноправовий досвід і законодавство України. *Захист соціальних та економічних прав людини: між. стандарти і законодавство України*: матер. наук.-практ. конф., (м. Київ, 12 бер. 2004 р.). Київ, 2004. Ч. 2. С. 7-10.
2. Анселен Ж. Франція: соціальні послуги. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 1-2. С. 204-219.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посібник. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Знання, 2008. 663 с.
4. Бук М. О. Інвалідність як підстава соціального обслуговування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Вип. 60. С. 221-226.
5. Бук М. О. Поняття суб'єктів, які надають соціальне обслуговування інвалідам. *Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі*: матер. Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Хмельницький, 21 жовтня 2016 р.). Хмельницький. 2016. С. 55-55.
6. Бук М. О. Поняття та правові ознаки суб'єктів, що сприяють в отриманні соціального обслуговування особам з інвалідністю. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 6. С. 179-189.
7. Бук М.О. Правове регулювання соціального обслуговування осіб з інвалідністю в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук. 2020. 210 с.
8. Бук М. О. Правовий статус територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): проблемні питання. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матер. X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 121-124.

9. Бук М. О. Реалізація права осіб з інвалідністю на соціальне обслуговування в територіальних центрах соціального обслуговування. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. № 9. С. 64-70

10. Бук М. О. Система суб'єктів, які надають соціальне обслуговування інвалідам. *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.)*. Харків. 2016. С.406-408.

11. Бук М. О. Соціальні послуги, як форма соціального обслуговування осіб з обмеженими можливостями. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (7– 8 лютого 2018 р.): у 2 ч. Ч. 2*. Львів, 2018. С. 6-7.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

13. Волинець В. В. Особливості організаційно-управлінських відносин у трудовому праві. *Форум права: електрон. наук. фахове видання*. 2013. № 3. С. 93-98.

14. Гаращенко Л. П. Теорія трудових відносин у західній юридичній науці. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 258-64.

15. Гірник О. І. Соціальне обслуговування за законодавством України. дис. ... кандидата юрид. наук. 2014. 192 с.

16. Декларація про права інвалідів: Міжнародний документ, прийнята і проголошена резолюцією 3447 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_117/card6#Public

17. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

18. Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11. 2013 р. № 917. *Офіційний вісник України*. 2013. № 100.

19. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. *Офіційний Вісник України*. 2010.

20. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 177. *Офіційний Вісник України*. 2020. №23.

21. Конвенція про права осіб з інвалідністю: ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

22. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

23. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Видавець Карпенко В.М., 2012. 464 с.

24. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. 188 с.

25. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посібник. Київ: Атіка, 2007. 412 с.

26. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2003. 576 с.

27. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 року №2801. *Голос України*. 1992. № 4.

28. Первоначальный доклад государства-участника об исполнении Конвенции о правах инвалидов. Республика Польша. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGBR%2f1&Lang=ru
http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fPOL%2f1&Lang=ru 79

29. Пилипенко П. Д. Правосуб'єктність у трудових правовідносинах. *Наукові праці Пилипенка Пилипа Даниловича. Вибране*. Дрогобич: Коло, 2013. С. 107-113.

30. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 214 с.
31. Пилипенко П. Право соціального забезпечення у системі соціального права. *Право України*. 2004. № 10. С. 97-100.
32. Положення про медико-соціальну експертизу: постанова Кабінету Міністрів України від 03.12. 2009 р. № 1317. *Офіційний Вісник України*. 2009. №95.
33. Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12. 2015 р. № 423. *Офіційний вісник України*. 2015. № 51.
34. Положення про територіальний центр міського обслуговування Вінницької міської ради. URL:<http://www.vmr.gov.ua/MunicipalInstitutions/Lists/SocialServiceCenter/ShowContent.aspx?ID=2>
35. Пономаренко А. М. Правове регулювання соціального забезпечення допомогами у зв'язку з народженням та похованням дитини. дис. ... канд. ... юрид. наук. Харків, 2005. 225 с.
36. Порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04. 2008 р. № 1795. *Офіційний вісник України*. 2008. № 40.
37. Право соціального забезпечення: підручник / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. Київ: Ін Юре, 2010. 504 с.
38. Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики: монографія / В. О. Гончаров, С. М. Прилипко, Л. П. Шумна, О. М. Ярошенко. Харків: Юрайт, 2012. 312 с.
39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10. 2017 року № 2148. *Офіційний Вісник України*. 2017. № 82.
40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 19.12.2017 р. № 2249. *Офіційний Вісник України*. 2018. № 9.

41. Про затвердження Державного стандарту денного догляду: Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.07.2013 року №452. *Офіційний Вісник України*. 2013. № 66.

42. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності: Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України від 5.09.2011 р. № 561. *Офіційний Вісник України*. 2011. №91.

43. Про затвердження Методичних рекомендації з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій: Наказ Міністерства соціальної політики України від 04.11.2016 року № 1296. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN030441>

44. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.01.2014 р. № 28. *Офіційний Вісник України*. 2014. № 16.

45. Про затвердження Типового положення про психоневрологічний інтернат: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 957. *Офіційний Вісник України*. 2016. № 101.

46. Про затвердження Типового положення про спеціальний будинокінтернат: Наказом Міністерства праці та соціальної політики від 09.11.2011 р. № 432. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 96.

47. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21.

48. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2.

49. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18.

50. Про соціальні послуги: Закон України від 19. 06. 2003 р. № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45.

51. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333. *Офіційний Вісник України*. 2014. № 30.

52. Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю: Указ Президента України від 01.12. 2014 р. №902/2014. *Офіційний Вісник Президента України*. 2014. № 47.

53. Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 20 с.

54. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

55. Рекомендації № 1185 до реабілітаційних програм 44 сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 05.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_091#Text

56. Рунова Н. О. Правове регулювання соціального обслуговування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. 19 с.

57. Сивак С. М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук. Львів, 1999. 172 с.

58. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 422 с.

59. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні: курс лекцій. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 288 с.

60. Сташків Б. І. Право соціального обслуговування: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 567 с.

61. Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 772. *Офіційний Вісник України*. 2020. № 772.

62. Типове положення про дитячий будинок-інтернат: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12. 2016 р. № 978. *Офіційний Вісник України*. 2016. № 101.

63. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України, 2000 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000#Text>

64. Чернявська Г. П. Процедурні правовідносини соціального забезпечення: дис. кандидата юрид. наук. Львів, 2014. 215 с.

65. Шумна Л. П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. 160 с.

66. Юридична енциклопедія: в 6-х томах. Т. 5 / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид. “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. 733 с.

67. Gembus Martina Willkommen in Berlin: (russische version) / übersetzung ins rus.: Valentyna Ostapenko, Martina Gembus. Berlin: Die Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2013. P. 158.

68. Initial Report Concerning The implementation of The Convention of the Rights of Persons with disabilities. *State of Israel*. 2017. P. 3. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fISR%2f1&Lang=ru

69. Initial report of States parties due in 2011. *Czech Republic*. P. 58. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2f1&Lang=ru

70. Initial report of States parties due in 2011. *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. P. 42. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGBR%2f1&Lang=ru

71. Portail de government. URL: <http://www.government.fr>